

СТАНИША МАРКОВИЋ - МЛАТИШУМА

ОБОРКАПЕТАН КРАГУЈЕВАЧКИ

1664—1741

Својим чојством и јунаштвом у оба аустро-турска рата 1716—18 и 1737—39 којима је Аустрија по други пут добила и после 21 године опет изгубила Србију, као и својим народољубивим држањем и богоугодним делима у Србији под аустријском владавином у том међувремену (1718—1739) у миру, највише се од свих Срба истакао и за собом спомена оставио — Станиша Марковић - Млатишума, оберкапетан крагујевачки.

Народно предање у Ст. Србији и Црној Гори, Херцеговини и Шумадији, народне песме па и пословице све до наших дана очувале су легендаран спомен о њему.

У манастирској атмосфери калуђерске побожности Станишине задужбине манастира Драче код Крагујевца поред историјске истине у ктиторском запису над улазом у мушку препрату из год. 1735., који само каже *када* је Станиша Драчу подигао, формирала се током времена и од калуђера стално подржавана легенда: *како* и *зашто* је Станиша манастир Драчу подигао.

И Београд има у његову спомен „Млатишумину улицу“ на Врачару.

Само што народне песме и народно предање Станишу нетачно приказују, историјска истина о њему сасвим је другачија.

Посебно су о Станиши Марковићу Млатишуми досада писали већ многи наши историци, али у животописима Станишеним од Вука,¹ Милићевића,² Вукићевића,³ Панте Срећковића⁴ и Илариона Руварца⁵ има доста нетачности и много празнина.

Историјски подаци о њему досада су се, међутим, знатно умножили; ми смо о њему нашли и нове архивске грађе.

На основу те целокупне литерарне и наше нове архивске грађе приказати ћемо овде у историјској перспективи онога времена цео живот и рад Станише Марковића од његова рођења 1664 до смрти 1741 год.

У првом делу ове расправе после утврђивања његова порекла и године рођења описати ћемо живот и рад Станише као оберкапетана народне милиције у Србији за време аустријске владе 1718—1737 у миру, с нарочитим обзиром на његове службене и приватне односе према државним властима, цркви и народу. У другом делу описати ћемо живот

1 Вук Ст. Караџић, Срп. Рјечник, под речју „Млатишума“ 3. изд., стр. 376.

2 Милан Ђ. Милићевић, Краљевина Србија. Б. 1876, 235, 290—291; — Исти, Додатак Поменику од 1888. Б. 1891, стр. 100.

3 Миленко М. Вукићевић, Из српске историје. Б. 1900, чланак: Станиша Марковић-Млатишума, обер-капетан крагујевачки, стр. 95—111.

4 У приказу горње књиге М. Вукићевића у београдским Вечерњим новостима, бр. 172 од 24 јуна 1900.

5 Ил. Руварца, Оберкапетан Станиша — Коло 1901, 264—267.

и рад Станише као оберкапетана србијанске милиције у аустро-турском рату 1737—1739; у трећем делу изнећемо преглед кривичне парнице против Ст. Марковића на основу оптужбе генерала Шметауа, његово робовање у земунској и осечкој тамници, посредовања патријарха Арсенија IV и народних првака да се тамнице ослободи, његов тестамент и његову смрт; у четвртм делу изнећемо легендарна предања о Ст. Марковићу у вези с историјском подлогом њихових садржаја.

И поред знатног пораста нових историјских података има у животу Станишином ипак још доста празнина. Ни порекло му није још сигурно утврђено било. О његову месту рођења било је 4 верзије. Док је хоповски јеромонах Спиридон Вујановић забележио да је Станиша био родом из Новог Пазара,⁶ Вук у свом Рјечнику вели да је родом из Куча⁷ а Сима Милутиновић Сарајлија у својој Историји Црне Горе (1835) на стр. 29 каже да је родом из Бјелопавлића испод манастира Острога, а у Тројесестарству (1837) на стр. 53 додаје да му се у Бјелопавлићима под Острогом и данас кућиште познаје, дотле познати мемоариста из I Устанка Милош Воденичаревић, (рођени брат Гаје Воденичаревића из Тополе (рођен око 1774), који води порекло од неког оборкнеза Десимира, који је живео у Црнући и после Станише Млатишуме и његова писара Палићака ишао у Стамбол са још 7 кнезова да се тужи цару на турске зулуме), каже опет, да је Станиша Марковић рођен у Крагујевцу.

Историјске потврде нашао је верзија Симића да је Станиша родом из Бјелопавлића, јер се међу Бјелопавлићима до наших дана очувало предање да је у борби против Турске уз ћесарску војску крајем 17 века пристао и „бан Млатишума“ из Вражегрмаца; а у барама Шумановића поред села Шобајића у Бјелопавлићима живе неколико кућа старих Шумановића из којих се — по предању — врло давно отселно „бан Млатишума“.⁸

Аустријски пуковник Лентулус, под чијом се командом при освајању Новог Пазара Станиша налазио и који је стога и службено морао бити обавештен о његову месту рођења, писао је главној команди из Новог Пазара 17 августа 1737 да у Новом Пазару намерава да остави оберкапетана Станишу који је у том крају рођен, одрастао и према томе има много присталица и добрих извидничких вести.⁹

Према томе може се сматрати за сигурно да је Станиша био родом из Бјелопавлића.

Година његова рођења може се посредно утврдити по његовој властитој молби генералу Шметауу 1740 г.: да га ослободи тамнице јер има већ 77 година.¹⁰ Према томе био би рођен око 1664. г., али се ни самом Станиши не може овде поклонити пуна вера, јер је он очевидно број својих година намерно повећао само да умилостиви генерала Шметауа, пошто се не може претпоставити да би он као старац од 75 година могао — као што ћемо видети — да онако активно учествује у рату 1737—39 и да сам врши онака јуначка дела.

6 И. Стојановић, Споменик србске историје 18 в. и предание о истом вјремену. — Гласник II (1849), 226

7 Сп. м. 229, 240.

8 Петар Шобајић, Бјелопавлићи и Пјешивци — Насеља књ. 15, 162, 215.

9 Obstdt Lentulus, Novi Pazar 17 Aug. 1737 an Feldmarschal von Seckendorf: Die hiesige Schanz wird in zwey Tagen in defensmässigen Stand seyn und werde ich den Ober-Capitän Stanischa, welcher in hiesiger Endten geboren, erzogen und folglich nicht allein grossen Anhang sondern auch von allen Orten gute Kundschaften in zeitd hat, allhier zum Commandanten anstellen. — Ратни архив у Бечу, Feld-Acten, Türkenkrieg 1737, 8/75.

10 Митрополијско-патријарашки архив у Карловцима 96 ex 1741.

Са патријархом Арсенијем III одселио се Станиша у Аустрију¹¹ и касније са српском милицијом, 15.000 бораца,¹² учествовао је у рату против Турака под принцем Евгенијем Савојским.

Прве вести о њему имамо тек из г. 1717. Одмах после освајања Темишвара (13 10, 1716) и Београда (22 8 1717) принц Евгеније прегао је да се обе тврђаве што боље обнове и освојене покрајине Банат и Србија што боље војнички осигурају. За команданта посаде у Србији одређен је коњички генерал барон von Battée са задатком да Србију очисти од Турака и осигура је према Босни. Десна рука при том били су му оберкапетани српске милиције Станиша Марковић, Тодор Тројановић и капетан Мијат.¹³

Поред обнове тврђава и размештања гарнизона регуларне војске земља се требала осигурати и војничком организацијом једног дела домаћег становништва, оснивањем народне милиције, као у Војној Граници дуж аустро-турске границе.

Већ је у априлу 1718 генерал Бате јавио Дворском Ратном Већу у Беч да је започео с организацијом народне милиције у Србији да поседне предстраже дуж границе и да је добио овлашћење да с тим пожури. Становништво се радо одазвало објављеном позиву и убрзо се поред регуларне војске под 2 „оберкапетана“ и 15 „унтеркапетана“ сакупило 13 компанија „хајдука“, народне милиције, која ће се употребити за чување границе и другу службу.¹⁴

По једном старом запису¹⁵ у стилу наших летописа ти први официри србијанске народне милиције били су: „Вук оборкапетан Црнобарца родом Зворничанин, страشان Турком на Крајини; Станиша оборкапетан Млатишума родом Новопазарац, на Крајини Турком страشان“; и тако се даље ређају: Трифун капетан, брат Вука Црнобарца на Крајини од Сокола, капетан Јаћим од Ужице на осеченичком шанцу, Јевта Витковић Ваљевац, Филип Обућина Параћинац, Никола Чупић родом Морачанин, на чачанском шанцу, Мијушко Кујунџић родом од Никшића, Риста капетан родом од Пожаревца, чувар од Видина, Гаврил Жудовић Херцеговац, чувао стражу од Ниша, Марко Синђелић обораћман родом од Вишеграда, Јован Косанић родом из Тометина поља, Јанош Мајор родом Немац у Мајданеку и Мато Пурић, капетан родом „римљанин“.

Од пожаревачког мира (21/7, 1718) Србијом је управљала привремено војна власт све до оснивања сталне власти, земаљске „Администрације“ 7/9, 1720.

Претседник Српске Администрације, гувернер Србије и војни командант био је принц Александар од Виртемберга¹⁶ од 1720—1733. Суд-

11 С. Милутиновић, Историја Црне Горе, Београд 1835, стр. 29.

12 L. Matuschka, Feldzüge des Prinzen Eugen. Der Türkenkrieg 1716—1718. Wien 1891, 104.

13 Сп. д. 332, — Д-р Драг. Павловић, Пожаревачки мир (1718) — Летопис М. С. 207, 47. Као савременик капетана Јевте Витковића Ваљевца који је заједно са Ст. Марковићем био одређен да чува Крајину у Србији помиње се и неки Тор-Мијат арамбаша. Његова кула била је на утоку Градаца у Колубару. — Гласник II, 228. О делима српског капетана Mihai-а у рату г. 1718 види вести у бечким новинама: Wienerisches Diarium 1718 (Летопис М. С. 208, 77—80).

14 Official Langer, Serbien unter der kaiserl. Regierung 1717—1739. Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs. Neue Folge II Band/Wien, 1889/S. 218.

15 Писаном руком хоповског јеромонаха Спиридона Вујановића, који се родио 1751 у „Сервији“ а преписивао 1807 ону штампану Писмъ о случајном возмуштеніи Сервијановъ г. 1804 (Ил. Руварац. Коло 1901, 267). Тај Вујановићев запис пао је у руке проти Матији Ненадовићу 1791 у Кулинову а он га је дао проф. И. Стојановићу, који га је штампав у Гласнику ДСС II, 226.

16 Његову слику и биографију доноси Д. Поповић, Београд пре 200 година. Б. 1935, 37.

ска и административна власт била је у војничким рукама под врховном надлежношћу Дворског Ратног Већа, а финансијска власт у рукама камералних (цивилних) чиновника под врховном надлежношћу Дв. Камералног Већа у Бечу. Место једне јаке и јединствене владе у земљи јављала се стога у Србији стално паралелна акција двеју међусобно суревњивих власти, војничких и цивилних. Међусобне тужбе због надлежности понављале су се стога стално, једна власт кривила је другу за неуспехе и незадовољство у земљи, али је у главном утицај војни преовлађивао.¹⁷

У Србији је било двојаке војске: регуларне, и народне милиције. Регуларна војска гарнизонирала је у Београду, у мањим одељењима у Шапцу, Јагодини, Смедереву и Руднику; а народну милицију чинили су „хајдуци“, сељаци с војничким уређењем као граничари у Аустрији. Но место да буду насељени као граничари у Аустрији на граници, хајдуци су били расејани по целој Србији. Пошто су у почетку били ослобођени од сваке порезе сељаци су много ступали у хајдуке и на тај начин смањивали број пореских глава. Због тих фискалних разлога камералне власти биле су против хајдука. 4.000 породица, колико је тада било у Србији, нису могле да издрже толике пореске терете и да себе исхране, када је 13 компанија хајдука од укупног броја 446 села држало око 90 села и заузимало најбоље земље.

Но услед тога предузета реорганизација место да је умањила, још више је повећала број хајдука. Цела Србија подељена је била 1726 на 18 војничких округа или компанија. Сваком компанијом требао је да командује по један капетан, али је стварно било само 15 капетана пошто је над-капетан имао да командује и компанијом и групом. Било је 4 групе у које су ушле све компаније. Над I групом са 6 компанија командовао је оберкапетан Вук Исаковић у шапцу Црној Бари, који је тада имао 70 домова. У II групи која је обухватала шанац Броњаре са 34 дома, варош Чачак са 17 домова, шанац Цветку са 13 домова, варош Крагујевац са 110 домова и шанац Витановце са 24 дома командовао је оберкапетан Станиша Марковић са седиштем у Крагујевцу, у ком су Аустријанци подигли утврђење на левој обали Лепенице, јак бедем доста неправилна облика, опкољен дубоким шанцем с водом из Лепенице и густим палисадним заклоном.¹⁸ Под његовом командом стајала је и IV група са местима Хасан Пашина Паланка, Паланка, Гроцка; најпосле с III групом командовао је оберкапетан Коста Димитријевић са седиштем у Параћину.

Свака компанија требала је да има 150 хајдука пешака, 50 хусара и 50 помоћника, дакле 250 људи, а 18 компанија према томе 4.500 људи народне милиције, али је стварно стање било око половине.

До г. 1727 милиција је добијала хлеб из војних магацина али је отада место хлеба давано 8.000 ф. за све. Ту једину помоћ имала је милиција. Оберкапетани, међу којима и Ст. Марковић, добијали су годишњу плату од 200 ф., капетани 100 ф., хаднађи 76 ф., харамбаше по 45 ф., барјактари 40 ф., стражмештери 20 ф. и десетници 10 ф.¹⁹

17 О аустријској управи у Србији поред наведеног чланка официјална Ланга види: Д-р Драг. М. Павловић, Административна и црквена политика аустријска у Србији (од 1718—1739). По грађи из бечких архива. — Глас СКА 62; затим од истог писца Финансије и привреда у Србији (од 1718—1739) По грађи из бечких архива. — Глас СКА 64.

18 Павловић, Глас 64, 35 — О броју домова наведених места види Споменик СКА 48, 212. — Ј. Томић, Крагујевац и двор кнеза Милоша (Нови лист 1922, бр. 249—251); — Д-р Б. Дробњаковић, Крагујевац (Гласник географског друштва XII (1926), 44—47 са цртежом крагујевачког шанца из доба аустријске владе.

19 Fr. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze I, 203.

Главна дужност хајдука била је да чувају границе и јавну безбедност у земљи. Најбоља земља је била у њиховим рукама, плаћали су порез на земљу али су били ослобођени свију десетака и личне порезе.

Сразмерно врло велике порезе у Србији биле су двојаке: контрибуција, углавном такса на земљиште била је непосредан порез и ишла у војну благајну, а за издржавање камералних чиновника и покриће трошкова Администрације служили су други камерални порези, десеци и разни државни приходи. Најлавнији камерални приходи, десеци од плодова, живине, стоке и др. примани су у новцу, сем десетка од житâ у натури.

По административној подели цела Србија била је подељена у 15 округа (дистриката) са 446 села, којима је управљало 11 „провизора“. Делокрузи ових провизора нису били строго одређени, они су вршили и полицијску и финансијску и судску власт, али им је најглавнија дужност била финансијска да купе државне приходе, јер су главни задатак полицијске службе имали хајдуци, народна милиција.

Поред камерално-административних чиновника у народу је остала и стара власт у коју нису дирали ни Турци ни Аустријанци — општина са кнезовима и кметовима, који су помагали при разрезивању и купљењу порезе.

Контрибуцију су наплаћивали провизори преко кметова, али камералне приходе, нарочито десетке давала је Администрација под закуп приватним лицима. Пошто је за утеривање те врсте порезе требало често људи предузимљивих и смелих, као и честих војних егзекуција, давале су камералне порезе често под закуп хајдучким старешинама и јеврејима.

И војна и цивилна управа Србије под аустријском владом била је врло рђава, скроз корумпирана.²⁰ Провизори готово свих 11 дистриката били су компромитовани или грабљивошћу или грубим испадима против сељака, а многи од хајдучких старешина, као на пр. Тодор Продановић, били су — по речима самог камералног саветника Алтера, — прави бич за земљу.

Наплаћивање порезе ишло је веома тешко, често с помоћу војничких егзекуција, што — по признању самога камералног инспектора за Србију Јакова пл. Алтера — „Рац порезу уопште добровољно не плаћа што нема трговине изван земље а стока и храна је на малој цени те се једино мед, восак и вино (ако га сами не попију) може изнети на пазар“.²¹

Превелике дажбине несразмерне према економској моћи земље, суровост државних органа и пореских закупника при купљењу порезе у новцу и натури, учестале егзекуције, безуспешност жалби,²² к томе још и безобзирно исисавање становништва од стране вишег и нижег свештенства²³ исцрпело је народ у Србији потпуно и терало многе појединце па и читава села да се селе у Турску где су дажбине биле мање и малобројније.

²⁰ Langer, 201; Глас 62, 145—155.

²¹ Langer, 202.

²² Р. Грујић, Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718—39) — Споменик СКА 52, 106, 108.

²³ Д. Руварац, Тужбе свештенства против служитеља митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића — Српски Сион 1907, 193 и д. — И сам принц Виртембершки жалио се 1731 Дв. Р. Већу против невероватног искоришћавања српског народа од стране свештенства (Langer, 198).

Од свих хајдучких старешина који су узимали порез под закуп, онајбољи је још био Станиша Марковић.²⁴

Он је 1721 узео у заштиту сељаке из Кнића од прекомерног пљачкања од стране провизора рудничког и с њим спојеног крагујевачког округа Михаела Бајнагла. Кад је Бајнагл у пролеће т. г. послао у округ своје људе да купе десетак од оваца у Книћу их је по заповести команданта из Јагодине Трегера похапсио Станиша Марковић и одузео им овце. Бајнагл се жалио Администрацији да је Трегер поручио сељацима из Кнића да не дају десетак, да је Станиша Марковић самовољан, да тргује и уноси из Турске со преко контумаца а не плаћа трошарину; да су хајдуци пустили Арбанасе са 60.000 оваца и у име порезе нису им узели ништа.

При наређеној истрази Трегер и Станиша су признали да су доста ухапсили Бајнаглове људе и одузели им 100 брера оваца али све за то, што су њима долазили кметови, сељаци и Арбанаси и жалили се како провизорови људи безобзирно харају и краду, Испитивањем све-дока утврдило се да су обоје истину говорили, шта више, да је провизор у Книћу тукао, псовао и везивао људе.

Трегер је стога премештен у Смедерево а годину дана после тога и Бајнагл. Но због нових злоупотреба Бајнагл је идуће године отпуштен из службе.

За закуп десетка из ваљевског, шабачког и палешког округа склопила се читава конзорција од хајдучких капетана: Јевте из Ваљева, Вука Исаковића из Шапца, Ивана Метановића из Прњавора и Алексе Писовића из Чачка. Но најспекулативнији био је Илија Стратимировић неко време љубимац самовољног принца Александра од Виртемберга, који је овоме поклањао турске куће, воденице, винограде и њиве, „готово половину ваљевског округа“. Пошто се принц Виртембершки због раскалашног живота толико задужио да је морао продати своју плату за шест година унапред, те је трговао са давањем места, примао мито и отимао туђу својину приватну и државну, лако је разумети и његов однос према Илији Стратимировићу.

Тај и такав Илија Стратимировић је у ортаклуку са Станишом Марковићем, оберкапетаном крагујевачким узео 1723. г. под закуп десетак (не зна се који) за Јагодину, Крагујевац (са 18 села) и Рудник (са 39 села) по цену од 1.500 ф.

Главна зарада била им је десетак од Арбанаса који су гонили стоку на пашу у Србију чак у близину Београда и Гроцке, а за то су држави плаћали порез. Само за јесен 1722/23 г. узео је Илија Стратимировић од Арбанаса и предао државној каси 6.700 ф., поред тога је несумњиво задржао и за себе повеће суме, али му се ништа није могло учинити догод је био у милости принца Виртембершког.

Како су се све хајдучке старешине који су порески десетак узимали под закуп обогатили можемо претпоставити да је и Станиша Марковић у ортаклуку са Стратимировићем стекао леп иметак. Но док је Продановић оставио за собом успомену да је био прави „бич“ земље, а Стратимировићева недела остала забележена у актима камералних власти, догле о Станиши Марковићу нема ничега рђавог.

Напротив он је уживао општи углед како код државних војних и цивилних власти, тако и код српског свештенства и народа, два пута је

²⁴ Павловић, Глас 62, 150.

²⁵ Тодор? Продановић је на пр. у мају 1723 имао 2 куће, 5 винограда, 1 воћњак, 4 ливаде и 40 плугова (јутара) њива (Глас 62, 77), а Ил. Стратимировић готово половину ваљевског дистрикта,

биран за народноцрквени сабор 1726 и 1730, заузимао се на саборима за одбрану народноцрквених права и у духу онога времена био је ктитор многих манастира и цркава.

Српска црква је за време аустријске владе у Србији била у сталној борби и опозицији према Администрацији. Из бојазни од српских аспирација и мађарских политичких претензија бечка влада није хтела да допусти уједињење православне цркве у Србији и монархији. Стога је београдског митрополита Мојсија Петровића, кога је затекла у Београду, потврдила 10/10 1718 за самосталног митрополита Србије, 16/11 1720 присајединила његовој јурисдикцији и Тамшкн Банат и тако српску цркву и народ разделила на два центра.²⁶

Борба око сједињења београдске и карловачке митрополије настављена је и решена тек после смрти карловачког митрополита Вићентија Поповића на сабору 1726 избором Мојсија Петровића за београдско-карловачког митрополита. Том приликом проширене су српске привилегије и на Србију. На том важном сабору учествовао је и Станиша Марковић са других 14 посланика из Србије, Вук Исаковић, оборкнез из Црне Баре и др.²⁷

Пошто се Администрацији чинило да су српске привилегије од српске цркве која је према Администрацији стајала у независном положају стварале државу у држави, хтела је из политичких и фискалних разлога да их што више сузи.

Стога је Администрација 1724 предложила преко Дв. Ратног Већа и Камералног Већа цару 9 тачака којима се самосталност српске цркве у Србији ништила.

Митрополит Мојсије Петровић и Вићентије Јовановић борили су се дуго против тога предлога, али без успеха.

Садржина тих 9 тачака ушла је у познати Деклараториј Карла VI од 1727 г. којим се српске привилегије јако крње.

Незадовољство у народу и клиру толико је услед тога нарасло, да је митрополит Мојсије морао да иде у Беч да моли да се Деклараторија опозове, али је успео само да се општина тих одредаба ублажи рескриптом 1729 г.

Кад се омиљени митрополит Мојсије, кога је народ волео и обожавао као „идола“ (Abgott) у јулу 1728 из Беча вратио у Београд, народ му је цело лето и јесен и зиму доносио разне дарове. У сачуваном попису дароватеља налазимо 13. децембра 1728 забележено и име Г. Оберкапетана Станише са даром од 20 ока масла и 12 ока сира.²⁸

Као оберкапетан крагујевачки учествовао је Ст. Марковић после смрти митрополита Мојсија (27 јула 1730) и на изборном народноцрквеном сабору у Карловцима. Бечка влада је и овај пут преко комесара покушала да карловачку и београдску митрополију раздвоји. Чим је на првој саборској седници 26 фебруара 1731 царски комесар Локатели позвао сабор да бира два митрополита изродила се општа распра у којој је одлучно узео учешћа и оберкапетан Станиша.

Пошто је гроф Локатели уверавао да је на сабору у Н. Саду 1726 Мојсије Петровић изабран само за карловачког митрополита и за администратора православне цркве у Србији, 2/3 посланика, међу њима 15 посланика из Србије са Станишом Марковићем, Вуком Исаковићем, Леонтијем игуманом из Манастира Драче и др. и 11 епископа поднели су

26 I. Schwicker, Die Vereinigung der serb. Metropolen von Belgrad u. Carlowitz 1727. Wien 1881.

27 Глас 62, 188.

28 Р. Грујић, сп. д. Споменик 52, 99.

комесару 2 марта 1731 писмену сведоџбу да је сваки од њих објавио у свом дистрикту да је један митрополит и архиепископ изабран за оба дела. Приликом саборске распре Станиша Марковић је одлучно изјавио „да ће граница Србије бити поражена ако се архиепископија раздели; кад се догодило сједињење архиепископата чувши за то прешло је из Турске у царевину до 1.000 породица“.²⁹

Народ је сматрао питање о спајању митрополија за животно питање, но пошто због спољнополитичке ситуације влада није могла ићи у крајности, потврдила је најпосла 13 јула 1731 избор Вићентија Јовановића за митрополита београдско-карловачког.

Исте године сазван је био сабор у Београду од 10 до 15 новембра 1731 само да се на њему прочита потврда митрополита Вићентија и последње царске одлуке, али је против воље царског комесара сабор саставио жалбе српског народа и послао депутацију у Беч да их цару однесе. И на овом сабору учествовао је из Србије оберкапетан Станиша, Бук, капетан Јевта и др.³⁰

На сабору браниоци српских народнопрквених права, били су ти исти оберкапетани и капетани србијанске народне милиције и велики ктитори српских манастира и цркава.

У XVIII веку манастири су у српском друштву имали сасвим други положај него данас. Народ је на њих друкчијим очима гледао и друкчије о њима мислио, сам их је обнављао и оправљао и све до почетка XIX века у знатној мери својим прилозима издржавао. У то доба верског мистицизма у првој половини XVIII века наш народ је имао друкчији поглед на свет и живот, душу и смрт, веру, па је стога и манастир имао друкчију улогу у његову животу. Из далеких крајева долазили су људи у поједине манастире „на посјешченије“, и „поклоненије“ и „от усердија својего“ и давали поклоне из разлога који се углавном свode на очување православља, здравља и душевног спасења прилагача и његове родбине верујући, да су манастири свете куће и да су калуђери посредници између грешних људи и Бога. „Ту је уточиште узнемиреној души беднога и слабог човека. Ту се може измолити живим здравље а мртвима спасење душе. Само дабогме и за то треба платити, ко више да више прима“.³¹

У оваквом схватању предњачио је ондашњи горњи слој друштва: архијереји, калуђери, свештеници, чиновници па и многи Срби-официри српске народне милиције, као што се то лепо да видети из објављених манастирских тефтера и поменика.³²

Сви су тежили да се „уктиторе“ код којег манастира мањим или већим прилозима, сарандарима или парусијама, а богатији и знатнији официри, оберкапетани и капетани, постајали су и велики ктитори, сами су дизали себи задужбине, обнављали и оснивали манастире и цркве и у њима бивали сахрањивани у своје костурнице.

Такова менталитета људи били су и старешине српске народне милиције у Србији и у аустријској Војној Граници.

Од 13 фрушкогорских манастира Шишатовац је, изгледа, уживао највећи углед међу Србима официрима. У поменику шишатовачком прве поле 18 века забележени су као ктитори: оберкапетан Станиша

29 М. Јакшић, О Вићентију Јовановићу — Летопис М. С. 199, 22; Глас 62, 188.

30 Сп. м. 191.

31 Тих. Остојић, Прилог о улози манастира у прошлости. На основу списка милостиња ман. Шишатовца — Друштвени живот, Београд 1921, III, 286

32 Ср. описе књига приложника ман. Месића: Ил. Зеремски, Срп. манастири у Банату, Карловци 1907, 125—132; Д. Руварац, Тестаменти владичански — Срп. Сион, 1905.

33 Т. Остојић, спом. м., 286,

из Крагујевца (1732 г.), Вук (Исаковић) Црнобарац и његов брат Трифун Исаковић, капетан Јевто Витковић Ваљевац и његов брат обрстлајтнат Секула Витковић (доцнији командант 1735 г. основаног српског хусарског пука), затим обркапетан Јован и брат обрштар Јосиф од Монастирлија и др. Све три породице Исаковићи, Монастерлије и Витковићи имале су своје гробнице у манастирској цркви са надгробним плочама.³⁴

Потпуковник Вук Исаковић сазидао је о свом трошку од камена торањ манастирске цркве 1742, а капетан Трифун Исаковић капелу на манастирском гробљу.³⁵

Јевта Витковић и брат му Јован обновили су манастир Јовање који лежи на један сат хода од Ваљева. На надгробној плочи стајао је натпис: „Овде почива Евта Виткович господар ваљевске нахије кроз 25 лета“.³⁶

Као обркапетан крагујевачки подигао је и Станиша Марковић себи задужбину обновивши из основа манастир Драчу³⁷ код Крагујевца.

У манастирској цркви над вратима, на која се улази из женске у мушку цркву има овај запис: Изколеніємъ оца и поспѣшеніємъ сѣа и совѣршеніємъ стѣгнѣ дуѣа, созда сѣа и соврши сѣа сей стѣи храмъ и божественни во имѣа стаго архієра и чѣдотворца Хрістова Николаѣ трѣдом и иждивеніємъ благороднаго господина оберкапитана Ктѣтора Станише и еромонаѣ игумана Герасима при державѣ августѣишаго римскаго императора Карола шестаго и при преосвѣщенѣишемъ господиномъ архієпископѣ и митрополитѣ славеносѣрбскомъ Бикентіємъ: и при освѣщенѣишемъ архієреємъ Досифеємъ калѣвскимъ державномъ. Ко лѣто ѿ воплощеніѣ Хрістова а ѿ а ѿ = 1735.

У женској пак цркви над вратима има овај запис:

Сій Стѣи и божественни храмъ поче се зидати а ѿ а ѿ мѣа маіа кѣа соврши се мѣа октомвриѣ дне ѿ и поче се писати на годиномъ а ѿ мѣа септемвриѣ а данѣ.³⁸

Голе чињенице у оба записа: да је Станиша манастир Драчу сазидао 1735 г., да га је почео зидати 23 маја 1734 а довршио 5 октобра т. г. и да се манастир почео живописати 1 септембра 1735 г. — нису могле задовољити љубопитство манастирских посетилаца, који су се — свакако

34 На надгробној плочи Секуле Витковића у шишатовачкој манастирској цркви стоји запис: „Здѣ почиваетъ рабъ Божіи Секола Вітковичъ, сремске регименте катанске оберстеръ живийи лѣтъ 67 преставися 1754 марта 20 и погребенъ въ манастири Венецѣ“ (Прво је С. В. био сахрањен у ман. Фенеку, па пренесен у м. Шишатовца). Тако исто постоји и запис на словеносрпском и латинском језику на надгробној плочи: Јосифа Монастерлије, пуковника пешачке петроварадинске регименте, сина бившег вицедектурѣ илирско-расцијанске националне милиције, који је поживео 47 а преминуо 4 јануара 1749. (Преписе оба ова надгробна записа послао ми је Г. Пантелејмон Лазић, игуман — настојатељ ман. Шишатовца, на чему му и овде најлепше захваљујем).

35 Д. Руварац, Опис срп. фрушкогорских манастира 1753 г. — Карловци 1901, 158.

36 И. Стојановић, Гласник II, 228; Витковић, Споменици из будимских архива Гласник 2 од. 3, 281 — Казивања М. Милићевића (Гласник 21, 64) и В. П-ћа (Станишевић, Нар. енциклопедија, 158) нису тачна, јер је на сабору у Карловцима 20/7 1735 учествовао и игуман Филотеј из ман. Јовање (Летопис М. С. 165, 26).

37 Литература о манастиру Драчи: Ј. Вујић, Путешествіе по Србији. Будимъ 1828 (Изд. СКЗ) II, 167—68. — Јосиф Веселић, Исторично-штатистични опис ман. Драче (Световид бр. 45 и 46, X (1861) и у засебној књизи: Исти, Опис манастира у Србији I (Београд 1867), 25—34. Милан Ђ. Милићевић, Манастири у Србији — Гласник СУД 4, Манастир Драча, 27—29 први пут спомиње легенду о Станиши и његова три луда сина. Занимљиво, да ту легенду не спомињу ни Вујић ни Веселић иако овај каже: да ни најстарији људи овога предела не могу извесно знати ни показати првобитност, постанак и почетак садашњег манастира Драче (стр. 25). Д-р Влад. Петковић, Манастири у Шумадији. — Братство 24 (1932), 50.

38 Гласник 21, 27—28.

— почели код калуђера распитивати и о узроцима због којих је Станиша манастир подигао.

На тај начин формирало се током времена међу калуђерима предање о Станишина три луда сина којима он није хтео благо оставити него је подигао манастир.

Најстарији текст тога од Милићевића први пут 1867 г. записаног предања прича, да је Ст. Марковић био богат човек али није имао среће у у деци. Бог му је дао три сина, али сва три луда. Није знао шта да ради са силним благом. Ако га остави синовима никакве им вајде неће учинити, потрошиће све па ће опет остати без ичега. У народу могу настати зла времена као што су и била, народ неће моћи подизати цркве и манастире, па без богомоља може заборавити своју веру. Стога Станиша одлучи да своје благо потроши на зидање задужбине. И тако постаде манастир Драча од Спасова дана до Св. Томе.³⁹

Од калуђера стално подржавано очувало се то предање у манастиру и околини све до наших дана.⁴⁰ Манастир Драча је, међутим, и раније постојао. То сигурно знамо. У манастиру Драчи учио се и г. 1726 покалуђерио поп-Јосиф из Раковице,⁴¹ а на сабору у Карловцима 1731 учествовао је заједно са Станишом и игуман манастира Драче Леонтије.⁴² Веселић је још 1861⁴³ а по њему (не споменувши га) и Панта Срећковић⁴⁴ забележио да Ст. Марковић Драчу није изнова зидао. Драча је пре 1735 била сазидана у розојевачком потоку па су је Турци били порушили а Станиша је исто срезано камење дао пренети на ново место између планине Рујевице и Богосављевице па је од старог камења подигао цркву ради народа, јер су онда Латини забрањивали зидати нове православне цркве. На месту првашње Драче познају се и сада стари темељи.

Осим подизања Драче помогао је Станиша и манастир Каленић. Дао је »изун« (допуст) игуману Василију Црногорцу да цркву понови, оправи и догради и обдарио је. Милићевић је још 1867 у Каленићу видео један апостол који је приложио Станиша Млатишума.⁴⁵

Тако исто подигао је у малом селу од 20 домова Грошчици код Крагујевца нову цркву од камена, храм Св. Томе, дугу 9, широку 4 а високу 3 хвата, покривену шиндром и преко ње црепом.⁴⁶

И у свему другом био је оберкапетан Станиша скроз народан човек, и сам одан и добрим и рђавим народним обичајима и сујеверјима, против којих је митрополит Мојсије Петровић на сабору у Новом Саду 1726 и у Карловцима 1730 отпочео жестоку борбу.

Због сталних ратова крајем 17 и почетком 18 века наш народ је готово подивљао. Од вере је остао само пуки формализам, празноверно држање извесних обреда, нарочито постова и народних обичаја и празноверица, брачне везе су попустиле, многоженство се раширило, морал пао. На архијерејском сабору 1726 ваљевски епископ Доситеј Николић, под чију јурисдикцију је спадао и оберкапетан Станиша жалио се како у његовој епархији има много људи који отимају за себе туђе жене а

39 Сп. м. 28. Из даље штампаног тестамена се види да Станиша није имао синова.

40 Гр. Божовић, Млатишумина задужбина — Политика, број од 24 јан. 1938.

41 Споменик, СКА 42, 146.

42 Гласник, 62, 188.

43 Сп. д.

44 П. Срећковић у приказу Вукићевићеве књиге: Из срп. историје, Б. 1900, у београдским Вечерњим новостима бр. 24 јуна 1900.

45 Гласник 21, 47, 103.

46 Д, Руварац, Митрополија београдска око 1735. Споменик 42, 169, 202.

капетани то толерирају. У селу Забојници на пр. под управом крагујевачког оберкапетана Станише Марковића неки Вуја је од жива мужа отео жену; један други учинио је то исто у селу Кикојевцу. Слично се догодило у селу Љубићу под чачанским капетаном Николом а у самом Чачку хаднаћ Јевто отерао је своју прву жену и другу узео.⁴⁷

Ни сами парохијски свештеници нису на то строго гледали. Егзарх Јоакимовић је по па крагујевачког Радосава Јовановића „поставио во арест код оберкапетана Станише“ што је кћер дао за жену Илији Шипићу који је имао жену и четворо деце па их оставио у Турској.⁴⁸

Народноцрквени сабор 1730 констатовао је страшно стање у ком се наш народ тада налазио и подузео читав низ мера да се културно стање у народу подигне, рђави народни обичаји и сујеверја искорене. Но Станиша и друге старешине народне милиције држали су се при том пасивно, нису хтели да се мере ни јерархији ни народу.

Због велике непросвећености и патријархалног живота традицијом освештани обичаји и празноверице тешко су се искорењивали. За време аустријске окупације Србије егзарх Максим Ратковић је 1733 у северном и североисточном делу Србије, а у 109 места на 2.585 домова нашао сам три редовне школе, и то у Београду, Гроцкој и Пожаревцу. Обично су калуђери по манастирима поучавали ђаке и спремали их за свештенички чин, но штампани испити свештеника тога доба показују да је њихово знање било врло слабо.⁴⁹ Сами непросвећени нису могли ни своје парохијане просвећивати. У таквој средини разна сујеверја у враџбине, вештице, вукодлаке и вампире нарочито су се ширила. Ни домови свештеника нису били од тога поштеђени. Попадија парохијског свештеника из села Еловика у диштрикту шабачком Михаила Поповића на пр. обесила се 1732 сама ужетом о дрво „и тому причина било што имала на себе чини, не знајетсја от кого“ — забележио је сам митрополијски синђел Андреј Јоакимовић у протокол о екзаминацији парохијског свештенства у епархији ваљевској 1735. г.⁵⁰

Због тако дубоко укорене вере у враџбине и вештице дошао је и оберкапетан Станиша у велику неприлику кад му је митрополит Мојсије Петровић наредио да извиди у Хасан Пашиној Паланци зашто су мештани попову мајку као вештицу из места изгнали.

Кад су почетком августа 1734 „проклети и злочести“ становници шанца Асан Пашине Паланке, који је тада имао 54 дома, и 2 свештеника, старицу Милојку, матер по па Петра Нинковића,⁵¹ везали и бацили је у воду да се увере да ли је вештица и из места је протерали, а она се потужила митрополиту Вићентију Јовановићу, обратио се овај одмах за посредовање на крагујевачког оберкапетана Станишу Марковића, под чију су команду крајишници тога места спадали. Станиша је по митрополитовој наредби отишао у Асан Пашину Паланку, сазвао целу компанију и саветовао им да се смире и приме натраг попову матер; кад није ишло лепим ружио их је и затварао али без успеха јер се — известио је 10 августа 1734 митрополита — дигло и мало и велико, и мушко и женско.

Стога је и он дигао руке од свега тога и послао двојицу из Паланке, који ће у име целе компаније пред митрополитом одговарати.

47 Р. Грујић. Брачни нереди из прве половине 18 в. — Гласник ист. друштва у Н. Саду 1928, 1/1, 123.

48 Споменик 42, 200.

49 Г. Витковић. Извештај Максима Ратковића, ексарха београдског митрополита 1733. — Гласник СУД 56, 294—295.

50 Споменик 42, 175.

51 Сп. м., 143.

Из Станишина извештаја види се да је и он држао страну својим крајишницима, али да се није хтео замерити ни митрополиту јер је—можда—и сам веровао у вештице. Духовни суд решио је сам спор и тешко се да народ од празноверја јачим или слабијим средствима одучи.⁵² По одлуци сабора 1730 онима који би ископавали „вампири“ и прободали их глоговим коцем запређено је црквеном анатемом и предавањем редовном суду.⁵³

Иначе је Станиша увек био на страни митрополитовој и кадгод му се давала прилика деловао је на свештенике, који су се често против митрополитове превелике строгости бунили те бегали у Турску или се обраћали државној власти за помоћ, да се митрополитовој власти покоре.

То се лепо види на следећем примеру. Николају Петровићу попу из Вишњице митрополит Јовановић после смрти његове попадије није хтео дати две године рока за уређење имовинских прилика него га је одмах терао у манастир да се покаљуђери, а кад овај то није одмах хтео учинити дао га је позвати у резиденцију, тући, оковати у гвожђе и бацити у тамницу, одакле је поп-Никола некако побегао и пошао патријарху у Пећ. Но оберкапетан Станиша у Крагујевцу наговорио га је да је, да би получио милост митрополитову, остао у манастиру Каленићу 4 месеца и после га је обнадежио да без сваког страха пође у двор у Београд.⁵⁴ Но кад га је у Гроцки ондашњи синђел Андреј Јоакимовић хтео да ухапси и стражарно у манастир спроведе обратио се он преко грочанског провизора за протекцију Администрацији и добио слободу кретања „*salvus conductus*“ те се три месеца бавио слободно у Београду и потом отишао шта више и у своје село Вишњицу.

Митрополит се у септембру 1734 морао обратити Дв. Ратном Већу с молбом да опомене Администрацију да се не меша у његову јурисдикцију него да му изда попа Николу да га закаљуђери или иначе против њега поступи по канонима.⁵⁵

Своме земљаку, крагујевачком свештенику Радосаву, који је био родом из Метохије из села Тихнића, изучио књигу у Пећи, био свештеник у Косовској Митровици и због арнаутског зулума преселио се у нишку епархију село Дренчу, а одатле 1733. г. у шанац Крагујевац, поклонио је Станиша кућу у Крагујевцу.⁵⁶

У пролеће 1735 ухапшен је Ст. Марковић због бигамије, коју су власти у Србији кажњавале најстрожијим казнама, па и смрћу. Тај судски процес водио се читаве 1735 год. Сам митрополит Вићентије заузимао се у Бечу за Станишино ослобођење, писао је у марту оберкапетану Вуку Исаковићу.⁵⁷ Новембра месеца имала се Станиши најпре објавити смртна казна, па онда да дође помиловање. Само је могао платити све трошкове.⁵⁸ На сабору 1735 стога, наравно, није могао бити посланик.

После ослобођења враћен је на место оберкапетана крагујевачког натраг.

52 Р. Грујић, Прогањања вештица у Србији, — Срп. Књиж. Гласник 1910, 191-193.

53 Т. Рајковић, Срп. нар. сабор месеца маја 1730 у Београду — Летопис М. С. 113, 307.

54 Д. Руварац, Тужбе свештенства против служитеља митрополита беогр.-карлов. Вићентија Јовановића — Срп. Сион 1907, 193.

55 М. Јакшић, О Вићентију Јовановићу — Летопис М. С. 204, 223.

56 Споменик 42, 192.

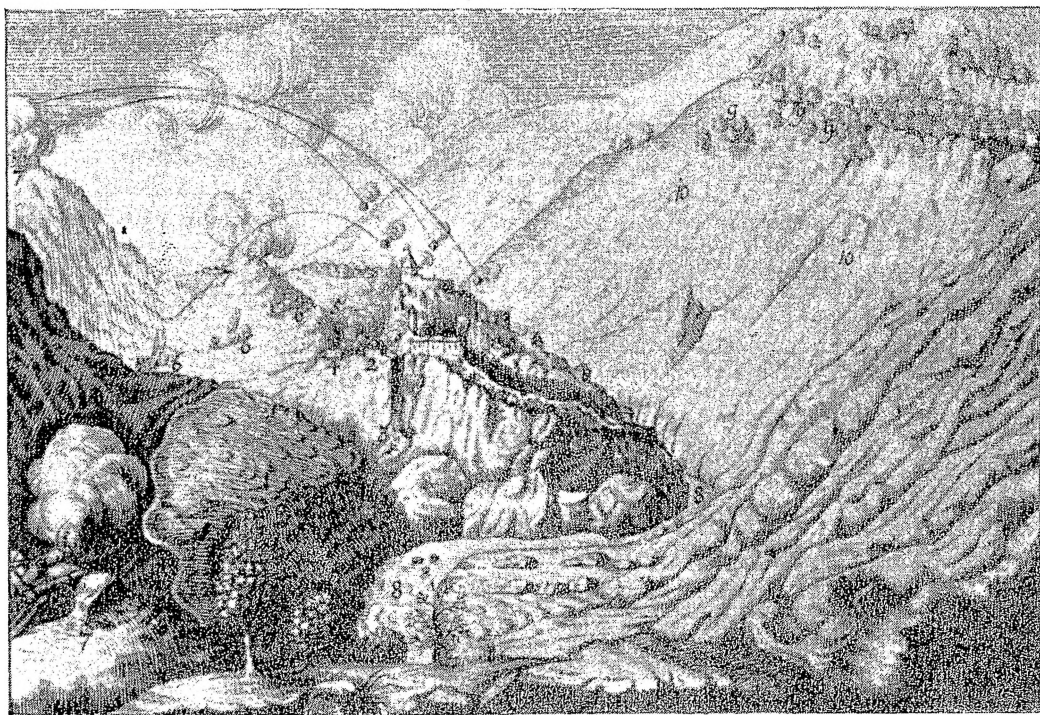
57 М. Јакшић, оп. д. Летопис 201, 131, 135.

58 Вл. Ђоровић, Бигамија и полигамија код Срба — Српски Књижевни Гласник 1907, 582.

Ускоро затим избио је и аустро-турски рат 1737-1739, у ком је учествовала и цела српска милиција из Војне Границе и Србије. Од свих Срба официра, старешина српске народне милиције у том рату највише се истакао и одликовао Станиша Марковић-Млатишума, оберкапетан крагујевачки.

* * *

У широком оквиру историје српско-арбанаског устанка против Турака 1737 и сеобе у Угарску у склопу аустро-турског рата 1737-39, ми смо већ раније у овом часопису,⁵⁹ само наравно сразмерно кратко и опћенито, приказали улогу Станише Марковића у том устанку и рату до његове сеобе у Срем. Овде ћемо пак покушати специјално и опшир-

Изглед тврлог брдског града Ужица с јужне стране приликом јуриша једног дела аустројске војске 1 окт. 1737. 1) Тврђава на стрмој стени — 2) дрвени чардак који је послужио као добар заклон — 3) Усечена стена пред главном капијом која служи као дубок ров у који су упали 1 минер, 1 дрводеља и два Србина — 4) Доњи спрат једне сагореле куће иза које су се многи гренадири после одбијена јуриша заклонили и где је постављен 1 топ — 5) Место одакле су гренадири почели напад — 6) Батаљони који су помагали — 7) Батерије — 8) Речица Бетиња — 9 Место са кога су за време напада иза шипражја скривени Срби пуцали на Турке у граду — 10 Велики понор с источне стране.

није да опишемо улогу Станишину у том рату и устанку и да помоћу нове архивске грађе изнесемо учествовање Станишино при подизању устанка, при освајању Новог Пазара и Ужица, при повлачењу аустројске војске из Србије, при патролирању и извиђању око Београда у зиму 1738/9 и угушивању побуне Влаха у Банату, затим у битци код Гроцке, те приликом опсаде Београда и његове предаје Турцима, пошто су аустројски историци тога рата маршал Секендоф и генерал Шметау у својим мемоарима, а мајор Ангели и официјал Лангер у својим исто-

⁵⁹ Др. Мита Костић, Устанак Срба и Арбанаса у Ст. Србији против Турака 1737—1739 и сеоба у Угарску. — Гласник скопског научног друштва 1930, VII—VIII 203—236.

ријским чланцима учествовању Ст. Марковића и 50.00 српске милиције у том рату поклонили врло мало пажње.

При маршу главне аустријске војске на Ниш био је Станиша Марковић, оберкапетан крагујевачки, у претходници оног одељења пуковника Лентула које је главни командант у том рату фелдмаршал гроф Секендорф у договору с пећским патријархом Арсенијем IV из Параћина 19 јула 1737 послао у правцу Новог Пазара са задатком да омогући устанак патријарху Арсенију и његовим присталицама и да све турске паланке према Ужицу освоји.

По налогу грофа Секендорфа ступио је Станиша у писмену везу с патријархом Арсенијем и бератлијским кнезом од Ст. Влаха Атанасијем Рашковићем. На жалост та кореспонденција није у целини сачувана али из неколико очуваних писама пуковника Лентула и оберкапетана Станише с патријархом може се видети цео план тога устанка и његово остваривање помоћу Станише Марковића на делу.

Из на препад освојеног Крушевца 10 јула т. г., четири дана пре објаве рата, послао је Станиша Арсенију IV и кнезу Атанасију у Нову Варош писмо у ком по заповести Секендорфовој јавља да он иде с војском у Нови Пазар, позива кнеза Атанасија да се дигне као што је обећао уз аустријску војску против Турака и да са својим људима удари на Сеницу, кад он удари на Нови Пазар.

Рат је 14 јула објављен. У покрету према Нишу послао је Секендорф из Параћина 19 јула за Станишом једно јаче одељење гојске под командом пуковника Лентула у правцу Н. Пазара да се Србима омогући устанак. Истог дана (19 јула) издао је Секендорф проглас из табора код Параћина на српски народ на српском језику у ком све хришћане позива да се уз ћесарску војску дигну на Турке и да сви народни главари дођу к њему у главни стан по заштитна писма.

Поводом већ ранијег царског манифеста од 14 јуна т. г. и овог Секендорфова позива кренуо је патријарх Арсеније с војводама Куча, Пипера, Братоножића, Климената, Хота и Груда, у аустријски главни штаб, село Тешицу више Ниша, и договорили су се — између осталих појединости — да ударе на Нови Пазар и Рожај.

Патријарх се вратио у Пећ а војводе у своја племена да се спреме за акцију.

Међутим су операције аустријске војске према Н. Пазару добро напредовале. Станиша и једно одељење пуковника Лентула кретало се према Н. Пазару, а друго одељење према Пожези.

28 јула 1738 Секендорф је заузео Ниш а Станиша истог дана Нови Пазар,⁶⁰ који су Турци с обзиром на његову стратешку важност још пре 15 година почели утврђивати.⁶¹

На ранији позив Станишин од 10 јула т. г. старовлашки кнез Атанасије Рашковић дигао је својих 1.500 људи коњаника и пешака, истерао Турке из Нове Вароши и пошао на Н. Пазар. Услед те акције устаника са југозапада Турци су на глас да се аустријска војска приближује и са североистока напустили Нови Пазар тако да је последњих дана јула ушла у град заједнички без борбе српска милиција Станише оберкапетана и 1500 Рашковићевих устанка. 30 јула 1738 Лентул је Секендорфу јавио да је Нови Пазар заузео и затражио је нових појачања пошто га Турци угрожавају.

60 М. Костић, сп. д., 215.

61 У пролеће 1722 Турци су хтели да у Н. Пазару направе град од камена место ранијег утврђења од дрвета и земље, и да употребе за то камен од манастира Бурђевих стубова (Грујић, Прилози за историју срп. народа — Споменик 51, 126).

Заузимање Новог Пазара Срби су сматрали као свој велики успех јер је тиме прекинута веза Турака са Босном па су тај догађај и у народним песмама опевали одајући за то главну заслугу обор-капетану Станиши:

Вермаш⁶² оде Нишу и Видину
Узе Ниша не може Видина
А Станиша обор-Млатишума
Он отиде шер Новом Пазару
Те растави Босну од Стамбола.⁶³

На Лентулов захтев послао је Секендорф у Нови Пазар потпуковника Пфеферкорна с 500 војника и четири топа а у исти мах заповедио је и команданту Ражња да од своје посаде пошаље у Нови Пазар 300 војника. 8 августа освојило је и оно друго Лентулово одељење Пожегу, 35 Турака побило остале заробило, те се и оно упутило у Нови Пазар.

4 августа послао је пуковник Лентул писмо патријарху Арсенију IV са тачним планом и налогом за заједнички напад на Рожај.⁶⁴ Поруку патријархову колико он може дићи бораца примио је — каже у том писму, — али од тога нема се користи, него нека одмах људе сакупи и јави то по улаку. Тачно нека израчуна колико улак треба до Новог Пазара, њима од Новог Пазара до Рожаја треба три дана. Чим патријархов гласник стигне они ће истог дана кренути и трећи дан стићи под Рожај. Патријарх са својим људима треба у исти час да удари с једне стране а Клименте с друге стране, да се спасе из варварских руку. „Јер шта нам вреди само да слушамо колко људи има Ваше Високоблагородије кад их не видимо? Кад их видимо и корист покажу тада ћемо и веровати!“ Чим Рожај освоје одмах ће поћи на Косово и Божјом помоћи Турке истерати. Јер у Новом Пазару већ им тешко пада да толико времена пропуштају пошто им често и живежа нестаје.

Истог дана писао је у истој ствари патријарху и Станиша Марковић.⁶⁵ да је његово писмо примио и пуковнику Лентулу га прочитао. Он љуби патријарху десницу и поздравља најљубазније своју браћу, прво војводу Радоњу па онда и друге војводе Братоножића, Васојевиће, Клименте. Пуковник Лентул патријарха поздравља и наређује му (demandat) да са својим људима Турке код Рожаја и Бихора нападне и они ће тамо стићи. Ако Бог да брзо ће тамо приспети. Ако патријарх што о Турцима из Гусиња и Плава сазна нека одмах јави. Док они не стигну неће Турци смети напасти Васојевиће, али они нека Турке нападају и узнемирују их док они не стигну. А брзо, брзо ће доћи!

Истог дана послао је Станиша патријарху Арсенију и друго своје писмо⁶⁶ у коме му изражава своју радост што су од њега примили писмо пошто су били јако забринути за његову судбину. Неки су говорили да је допао за вечита времена турске тамнице, други пак ништа о њему

62 Народно предање овде није тачно. Главни командант аустр. војске која је 1737 освојила Ниш звао се Секендорф. Име „Вермаш“ је вероватно постало нетачним сећањем нар. предања на име генерала Вирмонта (Virmondt), главног преговарача пожаревачког мира, који је с огромном војничком свитом уз комичну помпезност и церемонијал 18. в. из Београда преко Хасан Пашине Паланке отишао у Пожаревац и вратио се натраг, те на народну машту морао оставити врло јак утисак (Летопис М. С., 208, 52); или на име главног команданта треће године рата, фелдмаршала Валиса.

63 Вук Ст. Караџић, Срп. нар. пјесме, Б. 1891, стр. LXII.

64 Препис тога Лентулова писма у приватном архиву породице Рашковића у рукама пароха г. Ђ. Сувачаревића у Ст. Сивцу.

65 Латински превод Станишина писма у архиву породице Рашковића.

66 Сп. м.

нису могли да сазнају. Из писма су сада чули да је патријарх срећно из Пећи побегао. Он, пуковник, митрополит са осталим капетанима и официрима честитају му на спасењу, очекивали су његов долазак у Нови Пазар и поћи ће му у сусрет према Рожају. Међутим га моле да пошаље гласника Кучима и Васојевићима да се дигну на оружје и нападају с горње стране, и они ће с исте стране и трудиће се да се с Братоножићима и с Васојевићима састану и тако ће уз помоћ Божју и молитве патријарха Турке напасти, па ако Бог дадне да свога непријатеља победе, поћи ће директно на Пећ.

Вероватно ће пуковник Лентул са преосталим војницима у Новом Пазару остати док друге царске чете не стигну па ће помоћу Божјом са знатним бројем царске војске поћи на Рожај. Патријарх нека пише Брђанима да и они скоче на оружје и нека му јави, они су спремни и готови.

Германи се љуте да су преварени, наставља Станиша, јер им је обећано 2.000 људи у Новом Пазару да ће наћи, међутим није их било ни 150. Знају да треба да дођу и око 2000 Арбанаса али до сада су код својих кућа остали. Но треба заборавити све друго само да би се спасли од зла непријатеља, завршио је Сткниша своје друго писмо патријарху.

Међутим су 5. августа 1737 2.000 Турака изненада напали Пфеферкорново помоћно одељење које је Косовом без осигурања марширало, самога Пфеферкора и 60 његових војника побили а остале растерали тако, да је само мали део од њих стигао у Нови Пазар, где су међутим Турци већ два пута на аустријске касарне напали.

Секендорфа је ова изненадна појава Турака тако забринула да је из Ниша послао генерала Шметауа с 1.000 пешака, 1.000 коњаника и 300 хусара народне милиције на извиђање у правцу Прокупља да Лентулу помогне.

Шметау је стигао до Прокупља и јавио Лентулу, за кога је чуо да има 4.000 људи српске милиције код себе, да му долази у помоћ.

На поновни захтев Лентулов за муницијом и војним лекарима Шметау му је послао пуковника Фештетића и 600 коњаника, а сам се с остатком војске вратио у Куршумлију због глади и оскудице у храни. Одатле је кренуо натраг у Прокупље и даље у Ниш.

Кад су се Турци половином августа почели да крећу према Куршумлији главна команда је заповедила Лентулу 16 августа да напусти Нови Пазар пошто претходно поквари утврђења које је направио и да се примакне Куршумлији те гледа да одржи везу тога редута са Прокупљем.

17. августа Лентул је из Новог Пазара Шметауу јавио да му је стигло појачање а Секендорфу: да по његовој писменој упуту патријарх треба да с неколико хиљада хришћана с леђа удари на Рожај.⁶⁷ Но у исти мах јављао је да ће шанац Нови Пазар у року од два дана довести у одбранбено стање и оберкапетана Станишу, који је у овим крајевима рођен, одрастао и према томе не само да има многих присталица него и на свим странама добрих ухода у Новом Пазару за команданта оставити са 200 људи милиције која ће се сама обскрбљивати и у случају потребе из околине помоћ добивати. Из тих разлога пуковник Лентул није хтео — каже даље — капетана Станишу да од себе пусти иако је мајор србијанске милиције Вук Исаковић овоме послао заповест да иде на неку другу страну, него га је оставио под својом командом.⁶⁸

67 М. Костић, сп. д. 217—218.

68 Ратни архив у Бечу, Feld-Acten, Türkenkrieg 1737, 8/75

За то подуже време свога бављења у Новом Пазару од 1 до 17 јула Станиша је и лично одлазио међу Брђане и Црногорце и наговарао их је да се дигну против Турака уз аустријску војску, обећавајући им при том разне повластице и награде. О тој Станишиној акцији у Црној Гори сачувало се дуго времена народно предање, оличено у народној пословици: „Готовину као и поп Косто (хоће, иште)“, коју је Вук забележио и овако је протумачи: кад је Млатишума 1729(!) дошао у Куче неко од људи које је био подигао на Турке замоли га да му да турску кућу (тј. кад Турке проћерају), неко њиву, неко воденицу итд., и он свакоме обрече. Но некакав поп Косто или као што га Турци зову Костро, који је слушао та искања и обрицања, пруживши му своју раскриљену капу, рекне: „Ја сам, Господине, стар; нити ми треба турска кућа ни воденица, ни њива. него ми дај што овђе готово“.

Млатишума, немогући на ино, извади неколика дуката и бацн му у капу. Пошто Млатишума побјегне натраг и нико не добије ништа, до поп Косто оно, што му је дато у готову, остане ово пословице на ономе крају.⁶⁹

Међутим је генерал Кевенхилер после неуспела окршаја с турском коњицом код Видина 14/8 јавио у главну команду Секендорфу 19/8, да се повукао у Раковицу на ушће Тимока и да због јаког појачања Турака треба опсаду Видина напустити.

Баш у то незгодно време кад су Ђесаревци напуштали опсаду Видина и кад се Лентул спремао да због приближавања Хеким-оглу Алипаше који је 4 авг. потукао аустријску војску код Бања Луке напусти Нови Пазар, замочео је силом прилика патријарх Арсеније после свога бегства из Пећи у Васојевиће устаничку акцију у правцу Рожаја. Лажна Лентулова порука патријарху од 19/8 да спреми хране за војску од 30.000 људи завела је овога да је с војском од 3.000 устаника кренуо против Турака, пет места заузео и јавио Лентулу да ће с 3.000 устаника 27 августа напасти Турке на Рожају.

Лентул је међутим јавио 24/8 Секендорфу да ће се због положаја у Босни морати повући из Новог Пазара и да је патријарху Арсенију јавио да се стрпи са својом акцијом до освојења Видина а дотле да се причува.

У зору 14/8 Лентул је с војском напустио Нови Пазар и пошао у Крушевац. С њим је пошла и србијанска милиција Станише Марковића и старовлашког кнеза Атанасија Рашковића. Ради умирења домаћег хришћанског становништва због одласка војске издао је Лентул 24/8 проглас на народ како виши савезни интереси с Русијом захтевају да најпре освоји Видин, чим се то учини вратиће се Ђесарска војска и протерати непријатеља из свих њихових крајева. Дотле нека се прикривају, ко хоће може се иселити у Аустрију.

С марша недалеко од Јасенице послао је Лентул патријарху Арсенију писмо 25/8 да су Руси освојили Очаков и поручио му да ће Секендорф с целом војском доћи у њихова крајеве, стога нека спремају захиру.

Међутим је патријарх 24/8 с устаничком војском од 3.000 Брђана дошао пред Нови Пазар и затекао град пуст. Преварен у сигурном очекивању да ће се с Ђесарском војском састати и сјединити, напустио је Арсеније IV устанике и од страха пред Турцима побегао за аустријском војском на север, у брзом јахању с најужом пратњом стигао је 25/8 у Студеницу и одатле наставио бегство према Крагујевцу.

Пуковник Лентул је међутим са српском милицијом Станише Марковића и Атанасија Рашковића 28/8 стигао у Крушевац.⁷⁰

69 Вук Ст. Караџић, Народне српске пословице. На Цетињу 1836, 45—46.

70 М. Костић, 219—220

У то време се после напуштене опсаде Видина аустрјиска видинска, новопазарска и главна нишка војска последњих дана месеца августа 1737 налазила у новом концентрационом покрету према Дрини, а босански везир Али-паша спремао се да и овај удар сузбије те почео слати појачања у Ужице.

3 септембра јавно је Секендорф у Беч да је пуковника Лентула из Новог Пазара позвао у Чачак да тамо подигне магацине за главну војску и похвалио га је.

Са младим пуковником Лентулом, који је тада имао тек 25 година,⁷¹ пошао је и оберкапетан Станиша са својом народном милицијом и вршио тешку извиђачку службу. На основу тако добивених вести Лентул је 6/9 јавно Секендорфу да град Ужице има посаду од 500 Турака, а 7/9 послао му је вест да се Турци из Босне приближују и затражио је појачања. 9/9 послао је Лентул једну чету српске милиције под капетаном Максимом (Продановићем) да поседну шанац Пожегу и позвао је мајора српске милиције Вука Исаковића к себи. 12/9 стигла је у главни стан вест да је српска милиција освојила шанац Пожегу, 13/9 стигао је у Чачак и главни командант у том рату генерал Секендорф и састао се с Лентуловим одељењем. Убрзо затим почела је и акција да се тврди град Ужице чији су стратешки значај Аустријанци прецењивали⁷² освоји, при чему је учествовао и оберкапетан Станиша са својим одељењем народне милиције.

Лентул је 24/9 узору стигао пред Ужице, за њим је из главног штаба пред Чачком пошао и главни командант Секендорф, пошто се чуло да из Босне иде турска војска у помоћ.

Град је са свих страна опкољен уз учешће српске милиције, која је била постављена и на брду (Забучју)?, које је град знатно надвисивало са задатком⁷³ да бије Турке с леђа. Преко ноћ спустила су се из града на једеку три Србина и одали су Аустријанцима унутрашње стање и одбрану града те учествовали и при покушајима да се градска канија пробије. 31/9 град је бомбардован, 1 октобра предала се мала турска посада од 200 војника уз слободан пропуст у Босну а 3 ок-

⁷¹ Лентулову биографију има *Wurzbach*, Biograph. Lexicon das Kaiserthums Oesterreichs XIV, 371.

⁷² Castel Uschiza auf einem inaccessiblen Felsen erbaut, und obwohl die ganze Festung nur aus zwey Thürmen und sehr wenigen terrain bestehet so ist es sicher, dass wann Brod und Lebensmittel darinnen, solches keine menschliche Macht wegnehmen kann, machen der einzige Zugang, da man hineinkommen kann, zwischen zwey Felsen ein einschichtiges Thor in sich hält, an welches von der Landseite durch eine 7—8 Schritt enge Brücke, wegen der beiden escorpierten Felsen, mit Mühe zu kommen, das Thor selbst ist von beiden Thürmen sowohl als den höheren Felsen dergestalt defendiret, dass alles was durch denselben sich nähert, von Steinen muss und kann zerschmettert werden.

Der Felsen und das Schloss ist mit dem Bach Titinia umflossen welcher dicht unter der Festung eine starke Mühle von drei Gängen treibt. Ein starker gemauerter Thurm deckt den Brunnen zu welchem hinunter 156 Stufen die gegen 1½ Fuss hoch gemacht, doch ist auch in der Höhe eine Winde um das Wasser herauf zu ziehen.

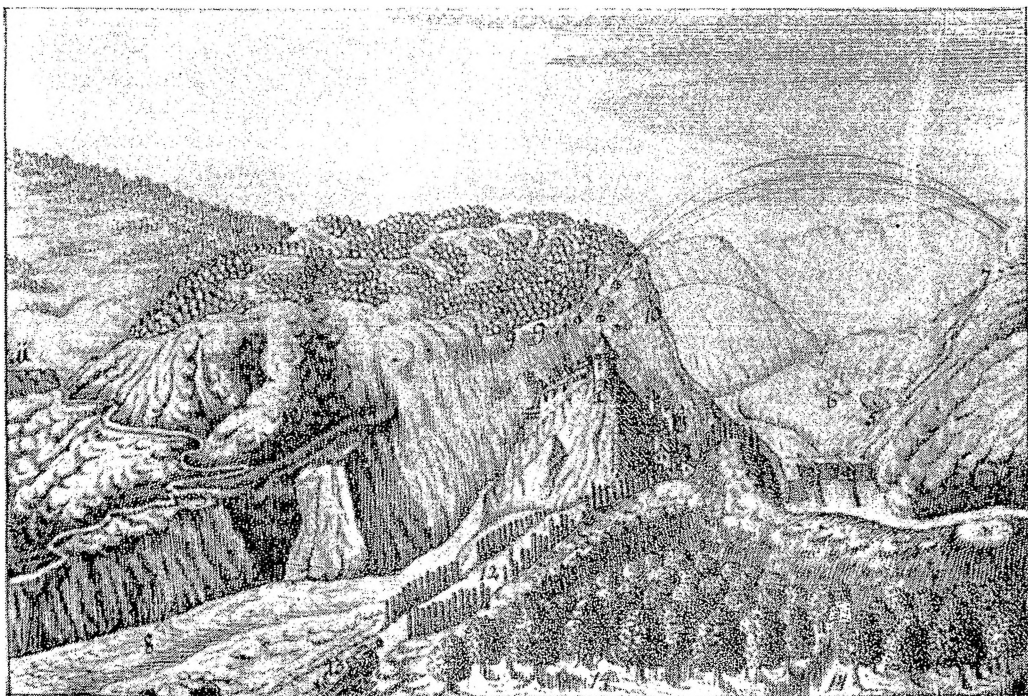
Die grosse Importanz von diesem Schloss ist im Eingang schon angeführt und wann Ihro Kaiserl. Mayestät bey schliessenden Frieden nichts weiter als Uschiza beihilten, so wären alle der Servischen Lande dadurch gesichert. — (Feld-Acten, Türkenkrieg 1737, 9, 71).

⁷³ У ратном архиву у Бечу. Feld-Acten Fasc. 9 ex 1737, 71 у посебно увезаној рукописној књизи има опишан опис опсаде и освојења Ужица са две руком цртане слике опсаде града Ужица које овде доносимо. Сравни и *Schmettau*, Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn in den Feldzügen 1737, 38 und 39 und den bey Belgrad geschlossenen Frieden. Aus dem Franz. übersetzt von E. C. u. R. Frankfurt u. Leipzig 1778, на стр. 57—69: Die Relation von der Belagerung Usitz — Ср. и (Протић) Одломци из историје Београда. Годишњица Н. Чупића, 8, 286—289 — М. Костић, сп. д., 222.

тобра изишла је из тврђаве и зауставила се на 1/2 часа пред градом да дочека товарне коње да их отпреме у Вишеград.⁷⁴

Секендорф је град разгледао, оставио у њему посаду од 200 пешака и 50 хусара под командом капетана Шенка, 5/10 са главном војском је Ужице напустио и пожурио се преко Ваљева у Шабац где је 15 октобра главну команду предао генералу Филипију и отпутовао у Беч где је ухапшен и због неуспеха аустријске војске оптужен.

Лентулу је међутим заповеђено да оштећени ужички град поправи и у њему остављену посаду снабде са захиром и цебаном те да турску посаду која се предала са породицама и пртљагом отпреми у Више-

Изглед града Ужипа са запада за време јуриша 1. окт. 1737 — 1) Град — 2) Дрвени чардак — 3) Засечена стена пред капијом — 4) Доњи спрат сагореле куће — 5) Место одакле су гренадири почели јуриш — 6) Батаљони који су јуриш помагали — 7) Батерије — 8) Речица Ђетиња — 9) Место са кога су Срби пуцали на град — 10) Понор на јужној страни — 11) Прва батерија која је због даљине напуштена — 12) Пут у град из вароши — 13) Место где је уочи јуриша доведен топ — 14) Шљивици

град, па да се са српском милицијом и сам повуче у Шабац. У ту сврху послао је Лентул своје људе у околину да реквизирају 370 товарних коња, а 5 октобра је из Ужица послао оберкапетана Станишу са српском милицијом да поседне унаоколо етраже и наредио му да се брашно из Чачка доведе у Ужице.⁷⁵

16 октобра 1737 предао је генерал Доксат Турцима без борбе Ниш уз слободан пролаз градске посаде с оружјем. Губитком Ниша завршене су ратне операције 1737. г. Крајем октобра стекла се у утврђеном логору код Шапца сва аустријска војска из Србије заједно с одељењима пуковника Лентула и србијанском милицијом под командом Вука Исаковића, са нешто Рашковићевих устаника, док је сам Рашковић са породицом отишао са патријархом Арсенијем у Београд. Србијанска милиција под командом мајора Вука Исаковића и оберкапетана

⁷⁴ Schmettau, сп. л., 65.

⁷⁵ Ратни Архив, сп. м. 9/71 н.

Станише населила је дуж доње савске границе у Срему у новембру 1737 своје породице а војници милиције су распоређени по утврђеним местима од Ужица до Шапца да чувају границу од упада Турака из Босне.

И немачка и турска војска провеле су зиму 1737/38 у зимовницима, обновили су се и снабделе те се с пролећа 1738 почеле да окупљају у велике масе.

Једна турска војска била је у Нишу и спремала се за даље надирање на Београд, друга у Видину и спремала се у помоћ војсци која је посела Оршаву, трећа се беглербегом Ибрахим-пашом спремала да удари на Ужице а четвртог под Мехмед-пашом против Шапца и Срема.

Аустријска војска сакупљала се код Београда и Темишвара, имала је 104.100 војника и 27.000 Срба пешака и коњаника.

Сем тога у ужичком крају било је око 15.000 српске милиције која ни преко зиме није мировала. У окршајима преко зиме и пролећа с турском војском из Босне истакли су се нарочито оберкапетани српске народне милиције Јован Ђуричић и Станиша Марковић.

Крајем јануара 1738 Јован Ђуричић је са 450 војника српске милиције и нешто добровољаца кренуо са Рудника пут Раче, разбио и истерао оданде турску стражу и уз Дрину према Ужицу попалио је сву спремљену грађу од дрвета за мостове и лађе које су Турци спремили ради прелаза преко Дрине, при том је потукао једно одељење од 200 Турака који су прешли Дрину, и вратио се у Ужице.

У фебруару је Али-паша у Босни окупио око 20.000 Турака, од ових је задржао 10.000 за себе у Вишеграду, један део послао на Пожегу а 6.000 војника под командом Ибрахим-паше упутио је на Ужице.

Град Ужице са малом посадом од 200 аустријских војника и 150 Срба-хусара под командом капетана Шенка опколили су Турци 1. марта и нападали га преко три недеље, али му ништа нису могли учинити што нису имали великих топова.

Тек кад су из Зворника довели два велика тона изидине тврђаве јако оштетили предала се градска посада Турцима и отишла у Београд.

Међутим су Турци Пожегу и Рудник у тешким окршајима с народном милицијом заузели и опустошили их.

Гувернер Србије и командант Београда генерал Марули јављао је Дв. Ратном Већу у Беч о учествовању оберкапетана Станише у том догађајима између осталог следеће вести: у марту т. г. командант Рудника јавио је да су Турци Чачак заједно с војничким магазином спалили. Капетан Станиша се са својим људима поставио на брду Љубићу⁷⁶ (на левој обали Мораве према Чачку).

У другом писму јавио је Марули да су Турци опколили Ужице и 600 волова одвели у Зворник по топове. Стога се морао оберкапетан Станиша, чији „националисти“ због неуредне исплате често дезертирају, повући. Мало касније истог месеца послао је Марули копију Станишина извештаја из Крагујевца да Турци бомбардују Ужице и да су се њему још преостали „националисти“ због неисплаћивања следовања (wegen nicht Bezahlung und sonst benöthigter Substinenz)⁷⁷ већином разбегли.

Почетком априла послао је Марули извештај Станише о спаљивању од њега напуштеног места Чачка од стране Турака и магазина, у коме је — по извештају управника провијанта — изгорело око 20 центи брашна. Оберкапетан Станиша позват је на одговорност и саслушан те и препис његова преслушања послат у Беч.⁷⁸

⁷⁶ РАБ. Prot. Exhib. 1738 martius 834.

⁷⁷ Сп. м. 1738 April 94.

⁷⁸ Сп. м. April 1050,

Веће борбе започеле су тек у лето 1738 и завршиле се опет с неуспехом аустријске војске.

После већег победног сукоба код Корније (28 јуна 1738) потиснуо је нови врховни командант генерал Кенигсег Турке натраг, ослободио опседнуту Оршаву и после судара код Мехадије (15 јула) пребацио их је преко Дунава. Али у новој офанзиви из Ниша с главном турском војском велики везир Јеген Мохамед-паша освојио је поново Мехадију и Оршаву и вратио се у септембру у Ниш.

Да зло буде горе, појавила се у јулу 1738 у аустријској војсци у Темишвару куга и убрзо је захватила цео Банат, Бачку и Срем. У бедном стању повукла се аустријска војска из Баната преко Ковина и Смедерева под бедеме Београда и Земуна крајем августа.

Половином септембра 1738 опустошила је војска великог везира из Ниша околину Београда и 16/9 вратила се у Ниш с робљем. Почетком октобра повукла се аустријска војска десеткована кугом на север да презими.

Због куге главну команду за наредну годину није добио царев зет Фрања Лотарингијски, него је врховна команда над двогодишњим неуспесима обесхрабреном и рђаво снабдеваном војском дата генералу Оливеру грофу Валису, који није био војнички таленат првога реда.

Несташница новца и корупција при снабдевању аустријске војске попела се у то време до врхунца. Порезе Шлезије и Чешке биле су на пр. заложене за шест година унапред, нове лађе дунавске флотиле адмирала Палавичинија од којих је свака стајала по 40.000 фор. показале су се при првој употреби као врло рђаво направљене, у Београду је Валис нашао само 1/3 од исказане залихе жита а у баруту 2/3 помешане црне земље. Цар је — прича се — при читању Валисова извештаја узвикнуо: „Ја не знам да ли сам издат или продат? Ово је превршило меру, ту морам реда учинити“.

Генерал Шметау се већ раније жалио на „мизерабилитет“ државних трупа.⁷⁹

При тако лошем стању и снабдевању аустријске регуларне војске, на српску милицију из Војне Границе и Србије још се мање пажње обраћало иако је она стално употребљавана за најопасније потхвате.

Као прошле тако је и ове зиме и пролећа (1738/39) српска милиција под командом оберкапетана Станише слата у мањим или већим одељењима или летећим колонама да мотри на кретања Турака, да сузбија турске извиднице, пљачкашка одељења, разбојничке чете и др. И у овим окршајима Станиша се нарочито истакао. У недостатку крупнијих вести са ратишта бечке новине су и те ситније окршаје у сукобе бележиле.

Тако је Wienerisches Diarium у броју од 13 децембра 1738 донео вест свога дописника из Београда од 29. новембра да је једно одељење српске милиције послато из Београда под командом оберкапетана Станише у близини Брзе Паланке (у Тимочној Кријини) затекло неколико Турака и друмских разбојника. Због пала снега Турци се са својим присталицама нису могли брзо повући тако да су људи оберкапетана Станише три Турчина и једног харамбашу убили а два Турчина и једног харамбашу заробили и у Београд довели. Харамбаша ће бити обешен а два Турчина препуштена Станиши. Како се чује — писале су новине — тај олош имао је намеру да запали варошицу Гроцку, ловачку кућу покојног херцега Виртембершког († 13/3 1737) и београдску рацку варош.⁸⁰

⁷⁹ Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs, IV. 143

⁸⁰ (Brlić) Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten oesterreichisch-türkischen Kriegen. Wien 1854, 267.

Нови главни командант целокупне војске фелдмаршал гроф Оливер Валис послао је међутим у децембру 1738 у Беч Дв. Ратном Већу само извештај да ће од оберкапетана Станише ухваћена два непријатељска пандура који су хтели рацку варош у Београду спалити дати погубити и препоручио је оберкапетана Станишу за медаљу.⁸¹

Поводом те похвале стигла је у децембру својеручна царска резолуција да се Станиши због добра владања пред непријатељем пошаље царски дар у вредности око 100 талира.⁸²

У јануару 1739 фелдмаршал Валис у свом извештају Дв. Р. Већу о утврђивању Београда додао је, да је именованом команданту Климената капетану Ђуричићу који је пре био тумач и „abusivi“ се називао оберкапетаном наредио да те људе преда оберкапетану Станиши и да он треба да моли чин потпуковника.⁸³

То је, наравно, изазвало завист и мржњу Ђурчића на Станишу и он је вребао прву прилику да се овоме освети.

Војска се међутим преко зиме 1738/39 одмарала и попуњавала у зимовницима. У Банату и у Србији владала је још увек куга.

Главни део аустријске војске сакупљао се у Каменици код Петроварадина само је један корпус имао одвојено збориште код Темишвара. Турска војска скупљала се у Нишу.

Аустријанцима је много сметао турски мост на лађама преко Мораве код Ђуприје који је почетком септембра наместио велики везир Јеген Мохамед-паша. Стога је почетком јануара оберкапетан Станиша с већим одељењем српске милиције коме је Валис додао 100 хусара и 50 немачких војника послан са задатком да покуша да турског пашу из Јагодине протера и мост код Ђуприје спали. Пошто су Турци за ту намеру Аустријанаца сазнали и привукли појачања Станиша поверени му задатак није могао да изврши него је успут турску посаду у Руднику присилио иа предају уз слободан пролаз те Рудник спалио и довео са собом 20 турских заробљеника пандура који ће бити кажњени јер су они аустријски поданици из дистрикта које је Аустрија после пожаревачког мира окупирала и што је њихов заставник раније служио у Београду.⁸⁴

У фебруару нови главни командант гроф Валис одлучио је да из Београда преко Шапца отпутује у Беч по инструкције за пролећни наставак рата. Пре поласка јавио је Дв. Р. Већу писмено да ће на посредовање патријарха Арсенија IV Климентама у Србији по глави дати 2 фор, а домороцима у рату, народној милицији под командом Станише Марковића по 1 фор на главу а коњаницима по 2 фор. из диспозиционог фонда.⁸⁵

Одмах после Валисовог одласка у Беч јавио је његов заменик генерал Гелдин да му је патријарх Арсеније послао нових вести о наоружању Турака и да је одмах послао оберкапетана Станишу с овећим одељењем милиције да Турке уходи.⁸⁶

У вези с тиме затражио је генерал Гелдин почетком марта појачање посаде београдског града и убрзање утврђивања града, и јавио шта је учињено против Влаха, аустријских поданика у Молдави који су се опет побунили, од послатих одељења и српске милиције под оберкапетаном Станишом.⁸⁷

81 РАБ Prot. Exhib. 1738 Dec. f. 3192

82 Сп. м. Dec. 1738 f. 3441, № 1027.

83 Сп. м. 1739 Jän. № 591.

84 Сп. м. № 679; Сп. Freiw. Theilnahme, 268.

85 Сп. м. Febr. № 519.

86 Сп. м. № 747.

87 Сп. м. März № 547.

Бечке новине *Wienerisches Diarium* у броју од 31 јануара 1739 донеле су о тој побуни Влаха из Београда опширнију вест од 21 јануара да је једно велико одељење немачке, угарске и српске милиције из Темишвара послато против побуњених Влаха којима су се и Турци приближили. То је одељење многе Влахе сељаке поубијало и преко 50 њихових села спалило. Добар део побуњеника побегао је у гору и у шуме, а један део прешао је преко Дунава у Србију са капетаном Јакупом, који се сматра за једног од главних вођа.

Оберкапетан Станиша се понудио да Јакупа ухвати и у ту сврху је 27 јануара пошао из Београда с већим одељењем милиције. Из Београда је 4 фебруара послата у Беч нова вест да је Станиша Марковић са својим одељењем недалеко од Јасенове (срез Бела Црква) срео једну групу од 250 побуњених Влаха са три заставе и одмах је напао те 20 од њих, међу њима и вођу Јакупа, поубијао и 7 живих заробио те их у Београд послао.

Побуњенике је и даље гонио и код Крушчице и Соколовца опет 29 поубијао и четворо заробио а остали су побегли у планину.

10. фебруара се Станиша Марковић—јавиле су исте бечке новине у броју од 25 фебруара—вратио у Београд. 80 влашких устаника је поубијао, многа њихова села спалио и око 4.000 комада марве запленио и дотерао у Београд, где је марва по јевтину цену уступљена београдском гарнизону. Осим тога 17 бунтовника је собом као заробљенике повео но пошто су се успут противили дао им је свима главе отсећи.⁸⁸

Неколико дана после тога Станиша је на захтев команданта Тамишког Баната генерала Најперга бачен у строги затвор јер се против њега дигла оптужба да је при своме походу против побуњених Влаха превршио меру те између осталог и многе верне царске поданике поубијао и њихово имање и марву одузео.

Но пошто се те оптужбе нису могле доказати почетком марта Станиша је не само пуштен на слободу него је поново с једним одељењем српске милиције послат у извидницу према Пожаревцу. Кад се 3 марта вратио у Београд пред београдским гарнизомом му је свечано због његова одлична држања у разним приликама преко зиме на заповест фелдмаршала грофа Валиса главног заповедника војске од генерала Гелдина Валисова заменика пред официрским кором обешен око врата златан ланац,⁸⁹ који је Валис код златара Битнера у Бечу био наручио⁹⁰ и послао Гелдингу да га Станиши обеси.

Истог месеца марта Станиша је јавио команди у Београд да је једно непријатељско одељење напало рударе на руднику на Авали,⁹¹ недалеко од Београда и масакрирало их. Пандури су једног Турчина ухватили и Станиша је послао записник његових исказа пред патријархом Арсенијем.⁹²

У априлу је аустријска главна војска у главном табору код Каменице била на окупу и почела је да се креће према Београду јер су Немци чули да Турци граде сталан мост на Морави код Ђуприје па су очекивали напад на Београд. Пошто међутим српска милиција већ дуже времена није добила плату Станиша је замолио грофа Валиса да

⁸⁸ Freiw. Theilnahme, 268.

⁸⁹ Сп. д., 269.

⁹⁰ РАВ Сп. м. März. № 824.

⁹¹ У Београду је 1735 основано друштво за искоришћавање рудника на Авали. На 8 места вадила се руда са сребром и оловом, али је због рата рудник 1736 престао да ради (Павловић, Гласник 64, 30).

⁹² РАВ Hofkriegsrat ex 1739 № 995; Prot. Exhib. März № 735.

се дуг од 529,79 флор. трима компанијама народне милиције у јачини од 821 човека исплати.

Валис је Дв. Ратном Већу у мају 1739 предложио начин како да се та свота исплати и изнео је разлоге зашто треба народну милицију још задржати. Она би се задовољила и с мањом платом: место за коња на једну порцију одобрена 2 талира и с 1 талиром и хлебом; од људи у Шапцу под командом обрствахтмајстора Вука Исаковића требало би формирати две компаније а остале отпустити.⁹³

11 јуна стигла је сва аустријска војска из табора код Каменице између Бановаце и Земуне и ту се улогорила, убрзо затим кренула је напред, прешла Саву преко два моста под самим Београдом и утаборила се код Миријева у две бојнице око утврђења Јевгенијевих.

У првој претходници ишао је Станиша са својом милицијом. Из табора код Миријева издао је гроф Валис 17 јуна 1739 наредбу за покрет целе војске за сутрадан 18. јуна од Миријева до Вишњице. Регулисани хусари са 100 коњаника оберкапетана Станише кренуће чим се објави буђење преко горњег миријевског моста и заузеће висове Вишњице. Цело то одељење стављено је под команду генерала Бериклауа.⁹⁴

У табору код Миријева задржала се аустријска војска дуже времена чекајући да дунавска флотила стигне под Београд и за то је време саградила мостове између Панчева и Београда као и преко Дунавца, Порче и Тамниша.

Тек кад је 17 јула флотила стигла под Београд и кад се чуло да се војска великог везира приближује Смедереву кренула је аустријска војска напред и дошла до Вишњице, затим 20 јула у Винчу.

19 јула је фелдмаршал Валис издао наредбу за марш од Вишњице за Ритокек с тим да регулисани и национални хусари оберкапетана Станише иду напред као претходница с генералом Бериклауом. 20 јула стигла је тако војска у Винчу.⁹⁵

Главна турска војска кретала се из Ниша према Смедереву а једно мање одељење из Оршаве у Банат. Аустријанци нису изгледа знали за ону турску војску у Банату нити су били добро обавештени о кретању главне турске војске. На основу кривих вести да су тек предња турска одељења стигла у Гроцку а главнина да се налази још у Пожаревцу на три дана хода, Валис је кренуо војску ноћу између 22 и 23 јула 1739 из Винче преко немачког насељеничког села Двомоста у Гроцку. У претходници су ишли 100 Срба—коњаника оберкапетана Станише, за овим нешто Срба—хусара па два пука коњаника и 18 компанија гренадира. За овом претходницом ишао је гроф Валис па главна војска и то прво коњица па топништво и најпосле пешадија.

Ујутру 23 јула дошло је до познате битке код Гроцке у којој је аустријска војска до ноге потучена и изгубила 10.258 војника, и то 5.722 погинулих и 4.536 рањених, затим 10 генерала и 346 које рањених које погинулих официра. Потучена аустријска војска задржала се код Винче али кад је другог дана по битци 25. јула почела сва турска војска да се креће на Београд, Аустријанци су испратили своју комору напред, а за њом се пред вече кренула и сва војска натраг те око поноћи стигла у неред под Београд и задржала се код утврђених Јевгенијевих линија.

93 Сп. м. Мај, № 582.

94 Сп. м. Feld-Acten, Türkenkrieg 1739, 7/7.

95 Сп. м. Јули, 1739, 7/11.

26 јула стигла је из Гроцке и турска војска под великим везиром Мохамед-пашом и истога дана опколила Београд.

Пошто су Аустријанци тек сада сазнали да је она друга турска војска која је пошла из Оршаве за Банат под командом сераскера Тоспаше већ заузела Панчево превезу сву комору у Земун а преко ноћ напусте и Јевђенијеву линију и повуку се неки у Београд а неки пређу Дунав у Банат и утаборе се код Порче.

Главна команда прешла је у Банат с војском и за команданта посаде у Београду постављен је генерал Суков. Под његовом командом стајао је са својом милицијом и Станиша Марковић, који је у битци код Гроцке остао жив.

30 јула Аустријанци потуку Турке код Панчева, по наредби маршала Валиса цела војска почне отступати и после непотребног и заобилазног напорног марша 12. августа пређе преко Тамиша, 14. августа преко Дунава и утабори се између села Сурдука и Сланкамена у доњем Срему.

Кад су Аустријанци напустили Банат и прешли у Срем Турци поново заузму Панчево и дођу сипрам Београда.

Велики везир је после опкољења Београда позвао команданта града Сукова да Београд преда уз слободан прелаз посаде од 20.000 војника. Кад је Суков предају одбио Турци се одмах почну граду приближавати са укупаним путевима и опасивати га паралелама.

Из тако угроженог Београда генерал Суков је јавно маршалу Валису да је мост на Дунаву дао ближе граду преместити и да се спрема на опсаду турску, те да је на Валисову заповест оберкапетана Станишу к њему у армију послао.⁹⁶ Валис је Станишу одмах поставио дуж леве обале Саве од Београда до Митровице.

Мало после Суков је јавио да су Турци Београд сасвим опколили и затворили. Од народне милиције већина се разбегла а од малог броја преосталих Срба-хусара, сем оних оберкапетана Станише, мало има хасне.⁹⁷

Главна команда фелдмаршала Валиса била је у Бежанији. Одатле је Валис 13 августа 1739 јавио у Беч да је учинио распоред дуж Саве да намеравани прелаз Турака спречи. Посада Београда има 35 батаљона и 24 компанија гренадира и налази се у најбољем расположењу. Турци су поставили батерије у намери да код аде Циганлије пређу Саву на бежанијску страну. Потпуковник Станиша јавио преко поручника Цизера 13 августа изјутра да је од своја два најбоља уходе сасвим сигурну вест добио да Турци имају чврсту намеру да пређу Саву. У турском табору чуле су те уходе да Турци намеравају да Саву свакако пређу или да ће морати опсаду Београда напустити јер надалеко и нашироко нема више никакве хране за коње. То је истина — потврдио је Валис — јер је и аустријска војска туда „фуражира“.⁹⁸

Но пошто Турци још нису имали тешких топова бомбардовање из малих топова није могло Београдском граду много да нахуди. Поред свега тога страшљиви генерал Суков је 13 августа јавио Валису да Турци пробијају брешу на бастиону Св. Јелисавете, а 15 августа да су ту брешу већ пробили и да он више не може град бранити.

На то је фелдмаршал Валис одмах послао у логор великог везира пуковника Гроса и понудио Турцима примирје те о том известио и цара, од кога је био овлаштен да може примирје кслопити па и сам мир и да за те преговоре може употребити генерала Најперга.

96 Сп. м. August, № 379.

97 Сп. м. August, № 733.

98 Сп. м. Türkenkrieg 1739, 8/26

Пошто је вест о проваљеној брени на једном од главних градских бастиона забринула све војничке кругове у главној команди, послао је на општу навалу фелдмаршал Валис у Београд пуковника Шметау да се посаветује с генералом Суковим како да се та бреша брани ако Турци ту навале. Када је Шметау прешао у Београд и уверио се да нема на бастиону Св. Јелене никакве бреше те о том известно Валиса, оставио је овај да мировни преговори теку ипак даље.

Станиша је 20 августа послао Валису извештај да Турци непрестано лађе и другу дрвенарију сувим путем из Дунава преносе да на Сави направе мост и да пређу у Срем. Један сељак из Палежа уходио је турску војску и видео да су Турци већ 18 лађа на Дунаву довели и да их из Вишњице на нарочито направљеним великим колима превозе на Саву. На 300 малих кола вуку грађу за мост јер хоће свакако да пређу Саву због несташнице хране за стоку. Пре кратког времена могао се један оброк зоби добити за један талир, сада ни по које новце.⁹⁹

26 августа јавио је из Бежаније капетан Цизер Валису да Турци код Бежаније већ чине покушаје да мост направе.¹⁰⁰

Тек на опште наваљивање Валис је попустио и на његову заповест су генерали Хилдбургхаузен и Сехер са својим одељењима из главног стана код Бановаца дошли 20 августа на Саву код Бежаније спроводе аде Циганлије, одакле је принц Хилдбургхаузен јавио Валису да је доласком његова „саског кора“ Турцима покушавани прелаз преко Саве спречен, али да су Турци аду Циганлију поселили.¹⁰¹

Уједно је Хилдбургхаузен послао извештај потпуковника Станише, који је даље уз Саву био постављен, да Турци стално од Палежа на север шаљу трупе, да је од јуче прошло око 6.000 турских војника коњаника и пешака с многим натовареним камилама и коњима. Даље је Станиша јављао да су Турци преко Колубаре направили мост вероватно да иду на Шабан, и да је Београд поново бомбардован.

Пошто је и Валис постао са командантом Београда генералом Суковим незадовољан замолио је цара да му пошаље за то место фелдцајгмајстера Шметау, који би могао бити и командант Петроварадина ако не би стигао пре евентуалног пада Београда.

Генерал Самуел гроф Шметау, родом из Пруске, ступио је још 1717 у аустријску војску и одликовао се при освајању Београда тако да га је принц Евген Савојски наговорио да у аустријској војсци остане. 1735 постао је „фелдцајгмајстер“ и учествовао је — као што смо видели — у рату 1737.¹⁰² За пуковником Лентулом и Станишом Марковићем послат је био на Косово, али се пред падом Ниша разболео и однесен био из Књажевца у Београд, одатле у Беч те није више употребљаван за службу. Његови мемоари претстављају важан извор за историју аустро-турског рата 1737—39. Истакао се више злобном критиком туђих погрешака него својим делима, поред тога био је грамжљив и без чврстог осећаја верности.¹⁰³

Позван поново у службу био је од цара примљен у аудијенцију и стигао је у Земун 21 августа. Валис га је истог дана именовао за команданта Београда, камо је Шметау сутрадан прешао и за једну недељу дана од генерала Сукова готово напуштен град тако довео у одбранбено стање, да се могао одупрети сваком нападу од стране Турака.

99 Сп. м. August 1739, 8/40

100 Сп. м. 8/36

101 Сп. м.

102 Wurzbach, Biograph. Lexicon XXX, 189.

103 Krones, Handbuch d. Gesch. Oesterreichs IV 160.

Потпуковник Станиша стајао је за то време дуж доње савске границе. Потпуковник Шмид послао је херцегу Хилдбургхаузенском 31 августа извештај о неуспелом препаду на један турски транспорт код Витојеваца, у ком је учествовала српска милиција. Турски транспорт логоровао је с камилима код Мрђеновца (срез посавско-тамнавски) за што су команданти српске милиције дознали и хтели да га нападну. Но за ову намеру дознали су Турци и сами су српску милицију напали. Потпуковник Вук и његов брат капетан Тривун као и људи потпуковника Станише и дунавски граничари направили су у шуми „каре“ и припуцали. Турци су при том имали 100 мртвих и рањених и наставили су пут.¹⁰⁴

Међутим су преговори о миру напредовали. Генерал Најперг је још 18 августа отишао у турски логор и 1. септембра 1739 углавио с великим вазиром примирје о предаји Београда, које је одмах почело да се извршује. 3. септембра изишло је из Београда 10 батаљона пешака и 10 компанија гренадира и прешло у Земун а 4. септембра дошао је у Београд босански везир Али-паша и посео с 500 јаничара Виртембершку капију и Александрову касарну. 7. септембра састали су се у логору турске војске код великог везира на договор генерал Шметау, везир Али-паша, генерал Најперг и француски посланик на Порти маркиз Вилењев, те утврдили да се нова градска утврђења и то градско платно које је варош опасивало поруши за три месеца, да се Турцима уступи половина вароши после 45 дана а остала нова градска утврђења које су Аустријанци подигли поруше за шест месеци.

18. септембра 1739 потписан је у Београду пренагљени уговор о сталном миру којим је Аустрија изгубила Србију, а Београд са старим градским утврђењима морала Турцима предати и нова утврђења порушити.

До 28 марта идуће године (1740) Аустријанци су порушили сва утврђења која су по уговору имали да поруше и предали коначно Турцима по речима патријарха Арсенија „разорен град и запустелу Сервију“¹⁰⁵ 7. јуна 1740, и повукли се с војском у Митровицу и Петроварадин.

Карло VI је „не без најжешћа бола“ известио свога савезника руског цара о београдском миру, за чије склапање је фелдмаршал гроф Валис затворен у тврђаву Шпилберг а генерал Најперг у тврђаву у Грацу.

Тако је Хабсбуршка монархија која је после победе принца Евгенија Савојског изгледала да је одређена да буде главна сила на Балкану одбачена опет на запад и за Русију није претстављала више опасног супарника.

Карло VI је још 20 априла 1740 до разрушења градских утврђења и коначне предаје Београда Турцима поверио команду над аустријским трупама у Београду генералу Шметау и именовао га за главног комесара (Prinzipal-Commissär) при одређивању граница у Србији, Славонији и Срему.

Под Шметауовом командом стајао је и Станиша са своји људима.

Одмах после утврђених прелиминара 1 септембра 1739 подузели су главни командант аустријске војске гроф Валис и командант Петроварадина генерал Хелффрајх кораке да се србијанска милиција под командама кнеза Рашковића, Станише Марковића и Вука Исаковића насели и њихов положај регулише.

104 РАБ Türkenkrieg Aug. 1739, 8/88

105 Д. Руварац, Писмо патријарха Арсенија IV будимском владици Василију Димитријевићу — Архив за историју карлов. митрополије 1912, 152.

Између ових команџаната дошло је убрзо до свађе. Валис је у септембру јавио Дв. Ратном Већу да потпуковник Станиша не жели да стоји под командом пуковника Рашковића, брата (!)¹⁰⁶ патријархова, стога он предлаже да се Станиши потврди чин потпуковника граничарске милиције у Аустрији и мисли да би се србијанска милиција—можда—најбоље могла населити око Вршца или на реци Керешу.¹⁰⁷ С тим предлогом у вези послао је Валис и молбу оберкапетана србијанске милиције Станише Марковића за чин потпуковника.¹⁰⁸

У октобру 1739 поднео је Станиша молбу да се њему и србијанској милицији за зиму изда брашно из магацина и дужио следовање у новцу исплати.¹⁰⁹

Како се међутим старешинама србијанске милиције није свиђало насељавање у југоисточном Банату замолили су потпуковник Вук и оберкапетан Станиша преко генерала Шметауа Дв. Ратно Веће да србијанској милицији дозволи да се стално насели на већ заузетим местима од Земуна до Босуна на Сави и да им се додели земље за издржавање.¹¹⁰

У фебруару т. г. генерал Шметау је са генералима Гвадањнијем и Енгелсхофеном о смештању србијанске милиције одржао неколико конференција и том се приликом утврдило да међу милицијом влада прави хаос: под командом оберкапетана Станише кога је фелдмаршал Валис претставио као потпуковника, стоји 6 компанија милиције, под командама „оберствахтмајстора“ Вука Исаковића и Ђуричића по 4 компаније, сваки има своју засебну команду. При таком стању ствари Шметау је предложио да се и оберкапетану Станиши чин потпуковника потврди.¹¹¹ На то је Дв. Ратно Веће Шметау 27 фебруара одговорило да Станиши Марковићу може потврду чина потпуковника обећати.¹¹²

* * *

За све то време Станиша се са својим људима налазио у Београду при рушењу утврђења. Непосредно пред коначну евакуацију Београда морао је нешто скривити, јер га је генерал Шметау дао ухапсити. 4. априла 1740 поднео је Дв. Р. Већу у Беч извештај „wie und was art der Obercapitän Stanischa bei hervorgekommenen Indizien sich verdächtig gemacht“ и јавио да га је ради даље истраге осудно на кућни затвор те замолио да се потврда његова потпуковничког чина одложи.¹¹³ 13 маја преведен је Станиша у прави затвор у Земуну и истрага против њега је поверена капетану бајрајтског пука Камерштету а овоме као помоћник додељен лајтнант-аудитор пражинског пука Обрехт. У јулу 1740 послао је Шметау Дв. Р. Већу извод из парничких аката о Станишином хапшењу и његовој кривци и јавио да ће Станишу кад се његова команда развије предати војном суду у Петроварадин ради даљег поступка.¹¹⁴ У бечком ратном архиву акта о парници против Станише Мар-

106 Старовлашки кнез Ат. Рашковић узео је за жену сестру патријарха Арсенија IV Анђелију — М. Костић, сп. д. 205.

107 РАБ Сп. н. Sept. № 355.

108 Сп. м. № 805.

109 Сп. м. Okt. № 583.

110 Сп. м. Prot. Exhib. 1740 Jän. № 372.

111 Сп. м. № 372.

112 Сп. м. Prot. Registr. 1740, 27 Febr.

113 Сп. м. Prot. Exhib. April 1740, № 545.

114 Сп. м. Juli № 821.

ковића, на жалост, нису сачувана, него само експозитни и регистратурни протоколи из којих се ни његова кривица не може јасно видети.

У августу т. г. Шметау је наједанпут судска акта о парници против Станише Марковића одузео одређеним судијама истражитељима и обочицу осудно на кућни затвор. Они су се жалили вишој власти да су недужни (*ohnverchuldet*), да је аудитор Шток према њима кажњиво поступао и приложили су сведоџбу шта је о томе генерални аудитор Сумерман рекао те замолили да се пусте на слободу,¹¹⁵ али је њихова молба одбијена.¹¹⁶

Хапшење оберкапетана Станише, најистакнутијег народног првака у окупираној Србији 1718—1737 и најбољег народног јунака у аустро-турском рату 1737—1739 узбудило је јавно мишљење Срба до крајности.

У име „клира и нације“ жалили су се стога народни „депутирти“ 19 августа 1740 Дв. Ратпом Већу у Беч што је против оберкапетана Станише у Земуну и Осеку спроведена најстрожија истрага и односна акта још пре три месеца послата у Беч Дв. Р. Већу на коначну одлуку. Они паравно немају намеру, кажу ту, да Станишине свестрано још неиспитане потхвате правдају, али их болно дира његово сажаљења достојно стање и то тим више што је он од ране младости до дубоке старости свагда храбро и корисно служио Његовом Царском Величанству, против Турака се борио и око 1.000 хришћанских поданика у државу Њ. В. превео и пуста места населио. И у последњем рату учинио је он целом свету познатих услуга, па зар да мора своје последње дане проводити у најгорем и најтежем затвору. Стога они моле Дв. Р. Веће да га с обзиром на његову дубоку старост или тамнице ослободи, или да његову парницу обнови, али да акта не циркулирају појединачно од једног до другог дв. већника (јер би у том случају Станиша морао још дуго у тамници седети док сви већници акта прочитају), него да се акта у пленуму ревидирају а Станиша да се за то време премести у какав сносљивији затвор.¹¹⁷

Ова молба није имала успеха. На Шметауово питање: да ли да се истрага против Станише настави у Земуну или да га ради тога пошаље у Петроварадин?¹¹⁸ послало је Дв. Р. Веће 17 септ. генералу Шметау наредбу да се Станиша са актима отпреми у Осек.¹¹⁹

Из осечке тамнице послао је и сам Станиша 12 новембра 1740 генералу Шметау опширну молбу да му се затвор олакша и дозволи да може узети правобранитеља. Пошто је у тој молби сам Станиша донекле изнео узроке свога хапшења и цео дотадањи ток парнице против себе, изнећемо је опширније.

Још од 13 маја 1740 — жално се Станиша ту — лежи у гарнизонском затвору у Земуну под влажном земљом окован у гвожђе и окривљен ради неких престапа које он није учинио, не зна ни ко га тужи ни ко против њега сведочи. Нарочито се против њега износи да је код његове претстраже пред Београдом пропустио да се Турцима однесе брашно, које је морало проћи кроз одређене градске капије.

Међутим има још живих људи који би могли посведочити да су Турци 2.000 дуката обећавали ономе ко би им њега живог могао доба-

115 Сп. м. Sept. № 101.

116 Сп. м. № 296.

117 Митрополит-патријарашки архив у Карловцима 317 ех 1743 (!) очевидно погрешно заведено место 1740 — Suppl. Fasz. с натписом на полеђини: О Рајачићу, Текелији избеглицама на Балкан.

118 РАБ Prot. Exhib. Sedt. № 101.

119 Сп. м. Prot. Registr. № 444, 453.

вити и да би њега радије имали него каквог генерала. Правда захтева да се против њега „legaliter“ истрага спроведе, да се он „articulativ“ најпре судски саслуша и са сведоцима који против њега сведоче суочи па тек онда када се све прописно испита и расветли, да му се суди. Пошто се тако у његовој парници која траје већ много месеци није поступио него баш супротно, изгубио је и свој капетански чин. Истражна комисија саслушала је као сведоке рђаве људе који га оптужују и против њега су непријатељски расположени из зависти што је добио од цара златан ланац (goldene Gnadenkette), а нису испитани други сведоци, као што се у Београду догодило. Тамо нису прво њему саопштили оптужбу и запитали га да ли је признаје? него су сведоке против њега већ „jurato“ саслушали, његову одбрану нису примили, још мање у записник унели. Уз то се судија пуковски Прајзинг при саслушању према њему и његовим сведоцима грубо понашао и у записник само све што се против њега говорило дао унети. Пре пет година против њега поведена истрага је царском милошћу прекинута и мада у односном царском рескрипту стоји да му се о том ништа више не сме пребацити ипак се мајор Ђуричић (Gurchiz) осмелио да пред истражну комисију изнесе и оптужбе из оне истраге у јачем облику него на оној парници. Такав поступак противи се царској наредби и директно је кажњив.

Из тих разлога замолио је Станиша генерала Шметауа на основу § 47 кривичног закона (Peinliches Halsgericht) да се и њему одбрана дозволи. Он протестује против поступка пуковског судског аудитора Прајзинга, против кога може мирне душе полижити „iuramentum perhorrescentiae“, и моли да му се други судија одреди и дозволи да може узети правобранџиона. Старац је од 77 година и болешљив те неће моћи дуже издржати тако тешки затвор под земљом у влажној нездравој рупи, окован и везан. Стога је замолио генерала Шметауа да му се затвор олакша а он ће пружити и cautionem iuratoriam realem et personalem de non fugiendi sed de iudicio sisti; теши се да ће „justiz-mässig“ бити саслушан и да ће узети при том у обзир његове учињене услуге и његову дубоку старост.¹²⁰

Из послатих парничких аката осечки војни суд међутим није могао да утврди Станишину кривицу стога је пуковник Хоенау у октобру 1740 јавио генералу Шметауу да суд из послатих аката не може да пронађе разлог због кога је Станиша ухапшен нити може да види његова кажњива дела те моли и остала акта.¹²¹

Шметау је у децембру одговорио да је из архива његове команде према сачуваном реверсу послат о случају оберкапетана Станише један обиман протокол и да осим тога у архиви других аката нема.¹²² Неколико дана затим послао је Шметау и своје писмено оправдање поводом тврдње суда да он због нестанка судских аката у тој парници не може да поступи и додао је, да због 1737. г. у Влашкој заплених ствари нико није од Станише Марковића тражио повратак ствари или накнаду штете.¹²³

20 децембра 1740 наређено је од стране суда да се капетан Камерштет пусти из затвора и још једаред испита због наводних 20 дуката које је примио од жене Станишине.¹²⁴

120 Митроп.—патр. архив 96 ех 1741 (!) место 1740.

121 РАБ Prot. Exhib. 1740 Ост. Л2 210.

122 Сп. м. № Dec. 171.

123 Сп. м. № 883.

124 Сп. м. Prot. Registr. 1740 № 622.

У јануару 1741 генерал Гвадањи је у Беч јавно да је генерал Шметау у Земуну накнадно нека судска акта о процесу против обер-капетана Станише пронашао и у Осек суду послао те ће се тако парница против Станише Марковића моћи наставити.¹²⁵

У марту 1741 Станиша је молио да се парница против њега и тројице с њиме такођер окривљених капетана што пре заврши,¹²⁶ па када није успео направио је у тамници овај тестамент:¹²⁷

Во имја Отца и Сина и Свјатаго духа, амин.

Аз долу именовати видећи себе в тешкој немошчи и болести, бојашчинеја смрти или језику моему завезанија и док сам еште в целом разуму чиним свој тестамент и уредованије именија моему како ће се изправити по смрти моеј и обдержати и право изјављујем при што сиromaштва мога обретаеся, а прво:

Дужна Краина	1.452	фор.
дужан ми Миајло от Рашковић	600	
дужан ми Милош касапин	500	
На Теодору Костичу иштеме	1.820	
На хаднађу Вуи	30	
На капетану Гаврилу Жудовићу	124,30	
На Јовици Кончиновичу	41,30	
На Скоков брат из Кнића села	338,36	
На капетану Максиму Чупи	166	
На кнезу Димитру	136	

Мобилије сребрене што се обретајут:

12 пари ножева с кашикама сребрени

1 служавник сребрен

1 чирак сребрен

4 таса сребрена

1 сабља сребрена кована

1 челенка

1 са сребреним дугмадима и ланцом

1 корда оковата сребром

3 ђурдије мое са сребрени дугмети. ковче сребрене на чакшире

1 чакшире нове

3 ђурдије домаћице са сребрени дугмети

2 зубуна свилена са дугмети сребрени, едан зубун от чое с партама сребреним, едне тафте на појасу сребрене и бисер по нима

1 наруквице од злата

сребра на глави што домаћица носила

и проча што по реду именовати не могу наћи ће се под печатом у дому истога.

Нареждует прво да се исплати коме сам дужан, Дужан сам:

Миливоју из Губеревца 50 фор.

слуги Јоану 12

моему синовцу Јоану 80 дуката

свега сума дуговања 344 фор.

К томе господину Мијату Нешковић што нас овде у арешчу изранил и на нас трошил како по души покажет да му се без речи наплати нареждует. И мојом добром волом оставлјам моим синовцем Марку и Јанку

125 Сп. м. Prot. Exped. 1741 Jän. № 115.

126 Сп. м. März. № 789.

127 Штампано га садањим правописом.

Кромје дуговања 50 дуката	202 фор.
Мирчети	100
Кости	50

Дивизи ранјеници Милици от посуђа по прилици и платна и 10 кошуља. Мини капетану остављјам корду сребром оковату и врху тога да нема ништа више тражити зашто снаха моја све надлежашче примила да из душе кажем проче нареждуем мала мога што претече за моју душу а при том блаженеишем патријарху а оно што код неџа на аманет и ошче сверху онога са више по прочи црква и манастирја не могавши рачислити како кое може да допасти у мојој немошчи неџа остављјам и препоручуем на душу моим овде именованием тутором да уреде и издадут и тутором нареждивам првом Гдара обршчера и палатина Атанасија Рашковича и Гдара Мијата Нешковича¹²⁸ и нима на аманет Бжиин чиним да се потруде како от мои дужника примити тако што скорие за моју душу и проче издати с коим за нин труд чиним поклон Гдару Рашковичу обршчеру риса и челенку тако по прилици и другому тутору да се учини ешче имам колапну код Г. архиднакона патриаршескаго да се прода и за моју душу намирити или у Крушедо цели да се да тако два коња и три вола да се предаду и све за душу наредити где ест прилика.

Која сва написана нареждуем в целом разуму и по правој интенции моеј аманет Божиин препоручуем да се обдержит за кое би веровати код сваког имена печат полажем предади подписатим свидетелима.

У Осеку 1741. маја 14.

Станиша Маркович
бивши обркапетан

Како ест ово правии тестамент инова господства

Јосиф Стојанович егзарх осечки

Мина Богетич капетан

Гаврило Жудович капетан

Поред Станишина имена ударен је његов печат од црвена воска са приказаном руком која је савијена у лакту и држи го мач, више кога стоје почетна слова његова имена латиницом S. M.

На полеђини тестаментa савијена у облику писма и запечаћена стоји написано: оваи тестамент мене Станише Марковича обркапетана по моеј смрти да распечати Гди обршчер Рашкович с Мијатом Нешковичем.¹²⁹

У јуну 1741 јавио је вршилац дужности команданта Славонског Генералата маркиз Гвадањи Дв. Р. Већу у Беч да је у Осеку ухапшени обркапетан србијанске милиције Станиша Марковић умро,¹³⁰ тачан датум његове смрти незнамо.

Станишином смрћу прекинута је, наравно, и парница против њега. Са њиме заједно ухапшене и окривљене саучеснике капетане Цизера, Богића, Жудовића и Јефлодија генерал Гвадањи је из затвора дао пустити и оштро их опоменути да се у будуће боље владају.¹³¹

Војни суд у Осеку је закључио да се имање Станишино, пописано у његову тестаменту, заплени и распрода а од добивених новаца наплате ерарски судски трошкови и потраживања заинтересованих странака.

Стога се Дворско Ратно Веће обратило патријарху Арсенију IV

¹²⁸ Мијат Нешковић био је енскут осечке вароши и „камерални депутирт“ на сабору у Карловцима 1735 (Летопис М. С. 165, 37).

¹²⁹ РАВ Hofkriegsrat 1741 № 1164 оригиналан тестамент Ст. Марковића на српском језику и у немачком преводу.

¹³⁰ Сп. м. Јуни № 78.

¹³¹ Сп. м. 1741 Јули № 161.

актом од 5. јула 1741 да се из тестаментa преминулог Станише Марковића види да се код патријарха налази „депозит од велике вредности“ који је додуше Станиша Марковић патријарху поред 210 фор. тестаментом оставио, но пошто покојни Станиша Марковић на основу против њега спроведене кривичне истраге како краљ. ерару тако и разним другим странкама мора платити знатну отштету, а према добављеном инвентару његова имовина за то није довољна, морају се сва позната материјална средства Ст. Марковића од Дв. Ратне Канцеларије прикупити да се исплате потраживања ерара и заинтересованих странака.

Стога је Дв. Ратно Веће од патријарха затражило да тај депозит преда у руке Дв. Р. конциписте Оренгџа сем онога дела, на који патријарх може доказати своје право. Тако исто нека заповеди своме архиђакону да златни ланац Станише Марковића преда и о свему да извести Дв. Р. Веће.¹³²

Патријарх Арсеније одговорно је на то Дв. Р. Већу, позивајући се на своју част и савест, да Ст. Марковић није код њега никад ништа деполовао. На његову писмену молбу три пута му је на његов трошак слао свога архиђакона и генералног викара а једанпут му је и сам отишао и код генерала Шметатуга изразио да су га из једне очајне јаме где је под земљом у оковима почивао преместили у бољи затвор. Ради тога је Ст. Марковић патријарашком архиђакону предао 150 дуката да се намире патријархови путни трошкови и издатци, а пошто је увидео да је патријарх ради њега много више морао потрошити завештао му је још 50 дуката.

Златан ланац предао је његову архиђакону да га као заветни дар стави пред икону Богородице, стога је патријарх Арсеније Дв. Р. Већу најпосле изјавио да се по његову мишљењу то сада црквено добро „*sine scandalo totius cleri et nationis*“ са иконе Богородице у Саборној цркви не може одстранити и замолио је да се и њему завештаних 50 дуката исплате.¹³³

У јуну 1742 генерал Гвадањи је јавио у Беч да је послати чиновник распродао ствари Ст. Марковића и добивену своту од 500 фор. предао конциписти Дв. Р. Већа, Оренгџу.¹³⁴

То су последње сигурне историјске вести о Станишиној парници и о Станиши уопште.

Такова смрт славнога јунака у далекој осечкој тамници остала је народу у Шумадији непозната. Пошто је спомен о Ст. Марковићу-Млатишуми, јуначком оберкапетану крагујевачком, у народу и даље живео а није се ништа знало како је он умро, створила се током времена о његовој смрти у народу ова легенда. Милош Воденичаревић, житељ тополски, казивао је проф. И. Стојановићу 11 септ. 1847 да се Петар (у историји Станиша) родио у Крагујевцу и 7 година био господар у овој земљи (Србији). Дигао је људе и отео се од Турака, куповао од Немаца џебану и тако се држао; но најпосле га по наговору нишког паше помоћу јабуке кроз коју је провукао отровну иглу отрује Јован Бакић трговац из Бање (близу Тополе) да нико није знао одашта је умро.¹³⁵

Панта Срећковић је 1900 (не помињући ово казивање Воденичаревића) забележио другу верзију ове легенде по којој су Станишу отровали Немци. После измирења Турске и Аустрије — прича се ту —

¹³² Митр.-патр. архив 61 ех 1741.

¹³³ Сп. м.

¹³⁴ Сп. м. Prot. Exhib. 172 Juni № 543.

¹³⁵ Гласник ДСС II, 229.

Млатишума је живео у Крагујевцу као неки кнез али није хтео ни у Немачку и то по народном причању Немци су провукли отровну иглу кроз јабуку и дали му те је појео јабуку па од тога умро, јер су од њега зазирали. Сахрањен је или с леве стране манастира Драче или у Крагујевцу на старом гробљу.¹³⁶

Током времена народне песме и приповетке све више су се удаљивале од историјске истине о Станишином учествовању у том аустро-пруском рату дајући му у њему све већу улогу и везујући његово име за друге ратне догађаје који су се већ после његове смрти догодили.

Тако повећану самосталну улогу у том рату има Станиша у Вукову забележеном казивању: како певају и приповедају да је пре 100 и неколико година немачки генерал Станиша Млатишума (или у песмама Обор-Млатишума и Млатишума обор-генерал) узео од Турака Нови-Пазар и у њему седео читаву зиму. И да се с њим (кад се вратио натраг) доселиле Цимироте или Клименте у Срем.¹³⁷

Не знајући за његову смрт у јуну 1741 г. народно предање придодаје му учествовање и у каснијем аустро-пруском рату т. г. Мајор Ст. П. Шумарски штампао је у 64 књизи Летописа Матице Српске 1742 забележено народно предање, да је Ст. Марковић српски оберкапетан отео у оно време од Турака Нови Пазар, тамо зимовао, потом се вратио у Срем а место себе оставио кнеза Илију Радонића да се од Турака чува са Босанци, потом оде Млатишума са српским фрајкорима на Бабуре (Баварце) јер му царица писаше:

„Млатишума оберкапетане,
Шта ти радиш у сред земље турске,
Бабури нам на Беч ударише
Брже натраг са Срби се врати
И похити на обрану Бечу“.¹³⁸

У овом предању има историјске подлоге. Ст. Марковић је заиста освојио Нови Пазар, са кучким војводом Радоњом Петровићем преговарао и њега тамо оставио.¹³⁹ Тако исто су Баварци са Французима Горњу Аустрију освојили и на Беч пошли а царица Марија Терезија је у највећој опасности по државу позвала у помоћ и српску граничарску милицију. Хабсбуршка монархија преживљавала је у то време једну од најопаснијих криза у својој историји. После смрти Карла VI (20/X, 1740) велике жртве које је принео за „Прагматичку санкцију“ ради осигурања престола својој кћери Марији Терезији нису донеле плода. Кад су Баварци и Французи после заузимања Горње Аустрије (12-20 септ.) пошли на Беч те уједно Чешкој запретили, а Пруска већ раније окупирала аустријску Шлезију, послао је и саски курфирст Аугуст верујући у сигурну пропаст Аустрије своје трупе у Чешку да и за себе нешто од аустријског наследства заграби. Фридрих II предложио је тада својим савезницима да баварски курфирст Карло Албрехт зада смртни удар монархији последњег Хабсбурговца и да освоји Беч па ће Чешка и сама пасти. Почетком августа 1741 јавио се у Минхену и генерал Шметау, последњи аустријски командант Београда и главни тужилац Ст. Марковића, који је истога дана кад га је Марија Терезија именovala за аустријског фелдмаршала — као човек без карактера и верности — напустио напукли брод Аустрије који је тонуо и прешао у баварску службу. И Шметау је саветовао курфирсту баварском да ће

136 Вечерње новости бр. 172 од 24 јуна 1900.

137 Срп. Г'јечник,³ 376 — под речју „Млатишума“.

138 Ст. отъ Шумарски, Градѣа за повѣстницу сербску. — Летопис М. С. 64, 36.

139 М. Костић, Сп. д. 211, 213—215.

с освајањем Беча и Чешку задобити и да су утврђења Беча само за Турке јака.

У том најкритичнијем тренутку по државу Марија Терезија је до крајности напрегла све државне снаге да дигне што већу војску и позвала је све народе монархије, па и Србе, у помоћ. У сећању свих народа монархије тај се тренутак дубоко зарезао.

О одушевљеном одзиву и пожртвовању Маџара на састанку угарских сталежа 11 септ. 1741 створила се током времена позната историјска легенда, која је све догађаје од крунисања Марије Терезије (25 јуна 1741) до 21 септембра т. г. усредсредила у једном тренутку, који нам Марију Терезију приказује како стоји пред Маџарима у дубокој црнини са малим престолонаследником на руци и с дирљивим речима за помоћ на уснама, чији је садржај изазвао стотине мачева из корица и бурне узвице одушевљења: „*Moriamur pro rege nostro Maria Theresia*“!¹⁴⁰

И у сећању српске народне милиције, која је у то време сачињавала добру половину целокупне аустријске војске,¹⁴¹ овај позив Марије Терезије за помоћ у најкритичнијем тренутку државе оставио је дубока трага и сачувао се од заборавља у горњој народној песми у алегоричком позиву Марије Терезије упућеном Станиши Марковићу као главном претставнику српске народне милиције за помоћ против Бавараца.¹⁴²

Као у маџарској историјској легенди и у овој српској народној песми народно сећање у вези с позивом Марије Терезије у помоћ против државних непријатеља није историјски сасвим тачно. Тај позив у помоћ против Бавараца крајем септембра 1741 Марија Терезија није могла упутити оберкапетану Станиши већ из разлога, што је он већ раније, још у јуну т. г. умро у осечкој тамници камо је доспео још прошле године у априлу.

Али, у народном предању Станиша Марковић је још дуго после своје смрти важио као главни претставник тада многобројне и моћне српске народне милиције, јер је у тој генерацији Срба-ратника био најпопуларнији Србин-официр, од 50.000 Срба бораца који су по наводу генерала Шметауа¹⁴³ у том аустро-турском рату учествовали истакао се највише својим јуначким делима те је и код Срба и Аустријанаца и Турака важио као највећи српски јунак, кога су Срби у народним песмама опевали, аустријски ћесар и врховна команда златним ланцем око врата одликовали а Турци му главу с 2.000 дуката уценили.

Уза све те ратне заслуге и Станиша је — као многи други Србин пре и после њега — завршио свој живот као жртва аустријске неза-

140 Krones, Handbuch d. Gesch. Oesterreichs IV, 203—207.

141 Карло VI оставио је за собом војску 82.572 пешака и 30.972 коњаника а српска граничарска милиција бројала је 1740 г. 45 615 војника спремни за ратовање ван земље, док је код куће у земљи остало још око 20.000 војника (Vaniček, Specialgesch. d. Militärgrenze I, 478.

142 Још нејасније се спомен о том позиву бечког двора српској милицији и оберкапетану Ст. Марковићу-Млатишуми у помоћ против држ. непријатеља сачувао у народној песми „Петар пустаија“, коју је г. Андрија Лубурић, књижевник, забележио у Невесињу и нама је љубазно у препису на употребу послао. Ту се пева како је Петар пустаија из Звијезде—планине послао књигу бечком ћесару и затражио да му спреми „од Беча арача“ на солдата пет стотин' иљада, све на главу по петнаест гроша. Ако то не учини, он ће са својих 500 ускока затворити две паде: „једну паду од богате Мачве окле иду мачвански волови, ону другу од Сријема паду окле иде сријемска шеница, те ти таин иде на солдате“. Ћесар на то пошље књигу Мату—капетану, Стану—капетану и трећу „у земљу Шумлију, а на руке Млатишуми бану“, да дигну војску и пошљу му Петра пустаију, јал' његову главу. Мато диже 20.000 војске, Стано 30.000 а бан Млатишума 50.000. После тешка окршаја Петра ухватише банови солдати и поклаше га ћесару, који га даде погубити кад не хтеде проверити,

143 Schmettau, Сп. д. 116,

хвалности, окривљен већ после завршетка изгубљеног рата и склопље-
на мира због незнатног кријумчарења брашна на његовој претстражи
код Београда Турцима којима су Аустријанци Београд предавали, и то
од завидљивог и не карактерног генерала Шметауа који је убрзо по-
сле тога у највећој опасности по државу напустно аустријску, и пре-
шао у непријатељску баварску војску, оставивши и сам иза себе у
војној благајни многе непречишћене рачуне.¹⁴⁴

У народном предању Срба у Црној Гори и Херцеговини, Старој
Србији и Шумадији, још дуго после његове смрти живео је спомен о
Станиши Марковићу-Млатишуми, славном оберкапетану крагујевачком;
а у јачем од народног предања, у црквеном предању Станишине за-
дужбине шумадијског манастира Драче код Крагујевца, легендаран спо-
мен о Станиши још и сада — уочи 200-годишњице његове смрти — живи.

Мита Костић.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Aufsatz schildert Dr. Mita Kostić, Professor an der Philosophischen Fakultät zu Skoplje das Leben und Wirken St. Markowićs, des Obercapitäns der serbischen National-Miliz von Kragujewatz während der oesterreichischen Okkupation Serbiens (1718—1739) von seiner Geburt an (1664), bis zum Tode (1741).

Im I Teile des Aufsatzes wird nach Festsetzung Stanischas Herkunft aus dem montenegrinischen Stamme Bjelopavlići und seines Geburtsjahres sein Leben und Wirken als Obercapitäns der serb. Nationalmiliz zu Kragujewatz während der oestreichischen Okkupation Serbiens 1717—1737 im Frieden ausführlich geschildert mit besonderer Rücksicht auf seine vielfachen amtlichen und privaten Beziehungen zu den oesterreichischen Staats- und Militärbehörden, sowie zur serbischen Kirche und zum Volke.

Im II Teile wird die Teilnahme Stanischas und der serbischen Nationalmiliz am oesterreichisch-türkischen Kriege 1737—1739 beschrieben, usw.: Stanischas schriftliche Verhandlungen mit dem Patriarchen von Ipek Arsenius IV und den montenegrinisch-albanesischen und serbischen Stammesführern zwecks gemeinsamen Angriffes auf die Türken, ferner St.'s Anteil an der Eroberung von Novi Pazar und Užice (mit 2 Bildern von der Belagerung von Užice), dann seine Nachhut-Kämpfe mit den Türken während des Rückzuges des oester. Heeres aus Serbien, seine Patrouillen und Kundschafterunternehmungen um Belgrad herum während des Winters 1738/9, seine Niederwerfung des Wallachenaufstandes im Banat, seine Verhaftung wegen des übergrossen Eifers dabei, seine Freilassung und Auszeichnung durch die oberste Heeresleitung, seine Teilnahme in der Vorhut an der Schlacht bei Grotzka, seine Rolle während der Belagerung Belgrads durch die Türken sowie während der Übergabe Belgrads an dieselben.

Im III Teile wird die Anklage St.'s durch General v. Schmettau während der lang andauernden Schleifung der Festungswerke Belgrads geschildert, St.'s Kerkerhaft zu Semlin und Esseg, die Intervention des Patriarchen Arsenius und einiger Volksvertreter für seine Freilassung, schliesslich sein Testament und sein Tod.

¹⁴⁴ Krones, Handbuch d. Gesch. Oesterreichs IV, 240.

Im IV Teil werden aufgezählt und kritisch untersucht die legendären Volksagen über Stanischa Marković-Mlatishuma, einen der grössten Helden des oesterreichisch-türkischen Krieges 1737—1739 überhaupt, den die Serben in ihren Volksliedern besungen, der oesterreichische Kaiser Karl VI und seine oberste Heeresleitung mit einer goldenen Gnadenkette ausgezeichnet, auf dessen Kopf aber die Türken einen Preis von 2000 Dukaten ausgesetzt haben.

Der Aufsatz ist auf Grund der einschlägigen serbischen und deutschen Fachliteratur, sowie auf Grund neuen Archiv-Materials aus serbischen und deutschen Archiven verfasst, besonders aus dem Kriegsarchive in Wien, dessen reiches Aktenmaterial über die Teilnahme des Obercapitäns Stanischa und der zahlreichen serbischen Nationalmiliz an dem oesterreichisch-türkischen Kriege 1737—1739 die oesterreichischen Geschichtschreiber dieses Krieges: Feldmarschal v. Seckendorf und Feldzeugmeister v. Schmettau in ihren Memoiren, sowie der Official Langer und der Major im Kriegsarchive Moriz v. Angeli in ihren Geschichtswerken nicht verwendet, sondern die Teilnahme Stanischas und der serbischen Nationalmiliz nur vorübergehend erwähnt haben.

